

על חוזה הביטוח, על הפוליסה ועל מה שביניהם

מאת

עמוס הרמן*

חוזה ביטוח ופוליסה הם שני מנגנונים המסדירים את מערכות היחסים שבין המבוטח למבטח. החוזה והפוליסה הם לעתים "כלים שלובים" ולעיתים מערכות הפועלות זו בצד זו. מטרת מאמר זה לשפוך אור על אופן כריתת חוזה הביטוח, על הנפקת הפוליסה ועל יחסי הגומלין שבין החוזה לבין הפוליסה. הפוליסה מיועדת להשלים את הוראות החוזה, לפרט את זכויות הצדדים וחיוביהם ולהוות ראייה לכריתתו של חוזה הביטוח. המאמר מציע פתרונות למצבים של סתירה בין החוזה לבין הפוליסה ולסתירה בין הצעת הביטוח לבין הפוליסה. המאמר מבהיר את תהליך כריתת חוזה הביטוח, את דרך יצירת הפוליסה ואת זכויות וחובות המבוטח והמבטח בהתאם לשני הסדרים אלו. החוזה והפוליסה הם "מוצרים" ערטילאיים שמספק המבטח בעקבות מידע שמספק המבוטח ותמורת דמי ביטוח שהוא משלם. מאחר ומדובר בהבטחה מצד המבטח מול ציפייה מצד המבוטח נועד המאמר להבהיר מה דרוש לצורך כריתת חוזה ביטוח, איך, מתי והאם נכרת החוזה, מה קורה בהיעדר פוליסה וכיצד יש ליישב סתירות בין החוזה לבין הפוליסה.

א. מבוא

חוזה ביטוח הוא הסכם שנכרת בין מבוטח לבין מבטח לפיו המבוטח מעביר סיכון למבטח תמורת דמי ביטוח (הפרמיה). חוזה הביטוח אפשר שייכרת בכתב ואפשר שייכרת בעל פה. פוליסת ביטוח היא מסמך כתוב שהמבטח מנפיק למבוטח בעקבות כריתת חוזה הביטוח. הפוליסה משלימה בדרך כלל את הוראות החוזה שנכרת בין הצדדים. חלקים רבים בפוליסת הביטוח אינם מובנים למבוטח, ותהליכי כריתת חוזה הביטוח אינם נהירים לו. הכיסוי

* מרצה בכיר, מכללת שערי משפט. תודה לד"ר יעל רונן, ד"ר חגי ויניצקי וכבוד השופט שאול מנהיים על הערותיהם החשובות והמועילות.

הכלול בהסכם עם המבטח הוא ה"מוצר" שרכש הצרכן.¹ חוזה הביטוח איננו הסכם הנלווה למוצר או לשירות, הוא המוצר עצמו, ודווקא המוצר ואופן רכישתו אינם ברורים. חוזה ביטוח הוא דוגמה קלאסית לחוזה אחד. חוזה ביטוח הוא חוזה הצטרפות שקיימים בו פערים בין הכוח והידע של המבטח לבין החולשה והבורות של המבוטח. יתר על כן, הפוליסה בדרך כלל מונפקת אחרי כריתת החוזה, ועד אז אין המבוטח יודע בוודאות מהו מעמדו ואין הוא יודע מהן זכויותיו.² מרבית המחלוקות בין המבוטח למבטח נוגעות לעצם הכיסוי הביטוחי או לתוכנו, ורק מיעוטן נסבות על כריתת חוזה הביטוח עצמו. מתוך יותר מ-100 פסקי דין בתחום הביטוח שניתנו בבית המשפט העליון בעשרים וחמש השנים האחרונות, פחות מ-5% דנו בכריתת חוזה הביטוח.³ סוגיה בסיסית זו של כריתת החוזה והנפקת הפוליסה מחייבת דיון מעמיק, ומכאן שלוש המטרות העיקריות של מאמר זה: 1. להסביר את אופן כריתת חוזה הביטוח ולסלק את אי-הבהירות הקיימת בנושא ובמיוחד את סוגיית היעדר דרישות הצורה; 2. להסביר את מהותה ומשמעותה של הפוליסה ואת תפקידה במערכת היחסים שבין המבוטח למבטח. כמו כן להפריך מיתוסים הקיימים בנושא הנוגעים לעירוב התחומים שבין חוזה הביטוח לבין הפוליסה; 3. להסביר את מערכת היחסים שבין חוזה הביטוח לפוליסה.

אין המאמר מבקש לבנות תאוריה חדשה או להעמיד תזה מהפכנית בתחום אלא להציג מתודית את האופן שבו נוצרת ונבנית מערכת היחסים בין המבוטח למבטח ולהציע כמה רעיונות כדי שהפעלים בתחום, קרי המבטחים, המבוטחים והמשפטנים, יוכלו למצוא בו מורה דרך ומקור להתמודדות עם הנושא, במיוחד בהיעדר אסמכתה עדכנית ומקיפה. המאמר מתאר את המצב המשפטי הקיים נוכח החוק והפסיקה ומבקר אותו תוך השוואה לדין החל במדינות משפט מקובל אחרות ובמידה פחותה גם במדינות אירופה הקונטיננטלית. הפרק הדין בחוזה הביטוח בהצעת חוק דיני ממונות לא שינה מהוראות חוק חוזה הביטוח בכל הנוגע לכריתת חוזה הביטוח, ולכן לא הוקדש לו דיון נפרד במאמר.⁴

1 W. David Slawson, *Contractual Discretionary Power: A Law to Prevent Deceptive Contracting By Standard Form*, MICH. ST. L. REV. 853, 868 (2006)

2 Eric M. Holmes, *Is There Life After Gilmore's Death of Contract-Inductions From a Study of Commercial Good Faith in First Party Insurance Contracts*, 65 CORNELL L. REV. 330, 345 (1979–1980)

3 וראו מצב דומה בארצות הברית: "[i]nsurance disputes are less often about contract formation and more often about the scope and availability of coverage provided under Hazel Beh & Jeffrey W. Stempel, *Misclassifying the Insurance Policy: The "Unforced Errors of Unilateral Contract Characterization"*, 32 CARDOZO L. REV. 85, 90 (2010–2011).

4 הצעת חוק דיני ממונות, התשע"א–2011, ה"ח 595, פרק תשיעי: חוזה ביטוח.

ב. כריתת חוזה ביטוח

חוזה ביטוח נכרת כמו כל חוזה אחר.⁵ בחוק חוזה הביטוח, התשמ"א-1981 (להלן: "חוק חוזה הביטוח") אין הוראות מיוחדות לעניין כריתת חוזה ביטוח ולעניין צורת החוזה. עם זאת חופש החוזים מוגבל מאוד בתחום הביטוח מאחר שבחוק חוזה הביטוח מצויות הוראות כופות רבות.⁶ כמו כן חלות בתחום חוזה הביטוח תקנות מחייבות על פי חוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (ביטוח), התשמ"א-1981 (להלן: "חוק הפיקוח").⁷ הביטוח הבסיסי הוא מוצר מדף, ולכן חוזה ביטוח הוא בדרך כלל חוזה אחיד הכפוף לחוק החוזים האחידים, התשמ"ג-1982. מאחר שבתחומי ביטוח רבים חלות תקנות כופות, קיים דמיון רב בתוכנם ובנוסחם של חוזי ביטוח בקרב מבטחים שונים.⁸ המשא ומתן לקראת כריתת החוזה הוא מוגבל ומצומצם. במרבית המקרים בררת המבוטח היא "קח או הנח".⁹ התחרות בין חברות הביטוח היא מוגבלת יחסית ומתמקדת יותר במחיר ובשירות ופחות בתנאי הביטוח. עם זאת שוק הביטוח הוא שוק חופשי בדרך כלל, ומבטח אינו מחויב לבטח כל פונה בכל תנאי. על פי רוב זכותו של מבטח לא לבטח את הפונה אליו או להתנות את הכיסוי

5 על כריתת חוזה ראו: סעיפים 1-11 לחוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973 (להלן: "חוק החוזים חלק כללי"). "על כריתת חוזה הביטוח חלים דיני הכריתה הכלליים הקבועים בחוק החוזים (חלק כללי) תשל"ג-1973." ע"א 702/89 אליהו חברה לביטוח בע"מ נ' אורים, פ"ד מה(2) 820, 811 (1991).

"Clearly the contract of insurance, like any other contract, is rooted in general contract law and the principles that, for example, determine the formation and validity of an insurance contract will be the same as those that apply to contracts in general. But equally clearly there are aspects of insurance law where there are clear and important differences". John Birds, *Aspects of Insurance Contract Law as Compared with the General Law of Contract*, 5 INTER ALIA 54 (2006).

6 ראו למשל סעיפים 39, 52 ו-64 לחוק חוזה הביטוח, תשמ"א-1981, ס"ח 94 (להלן: "חוק חוזה הביטוח").

7 ראו למשל: תקנות הפיקוח על שירותים פיננסיים (ביטוח) (תנאי חוזה לביטוח חובה של רכב מנועי), התש"ע-2010, ק"ת 718; תקנות הפיקוח על שירותים פיננסיים (ביטוח) (תנאים בחוזה ביטוח), התשמ"ב-1981, ק"ת 300; תקנות הפיקוח על עסקי ביטוח (צורת הפוליסה ותנאיה), התש"ס-1980, ק"ת 969; תקנות הפיקוח על עסקי ביטוח (תנאי חוזה לביטוח דירות ותכולתן), התשמ"ו-1986, ק"ת 882; תקנות הפיקוח על עסקי ביטוח (תנאי חוזה לביטוח רכב פרטי), התשמ"ו-1986, ק"ת 1469.

8 עוד על חוזה ביטוח כחוזה אחיד ראו KENNETH S. ABRAHAM, *INSURANCE LAW AND REGULATION* 32 (3rd ed. 2000).

9 כפי שחופש החוזים של המבוטח מוגבל בשל היות חוזה הביטוח חוזה אחיד, כך חופש החוזים של המבטח מוגבל בהיות חוזה הביטוח כפופים לפיקוח הדוק. ראו Susan Randall, *Freedom of Contract in Insurance*, 14 CONN. INS. L.J. 107 (2007-2008).

בסייגים וחריגים. מנגד, למבוטח יש אפשרות בחירה בין מבטחים.¹⁰ המפקח על הביטוח מעודד תחרות בין המבטחים, בין השאר על ידי פרסום טבלת השוואה בין המבטחים השונים בביטוח נזקי גוף הנגרמים משימוש ברכב מנועי ("ביטוח חובה"). יש להדגיש כי הטבלה משווה תעריפים בלבד מאחר שתנאי הכיסוי עצמם דומים מאוד בשל קיומה של פוליסה המוסדרת בתקנות (פוליסה תקנית).¹¹

הצדדים לחוזה הביטוח הם המבוטח והמבטח. המבוטח, המציע, הוא בדרך כלל אדם המעוניין בביטוח.¹² המבטח הוא בדרך כלל הניצע.¹³ יש מקרים שבהם המבטח פונה בהצעת ביטוח למבוטח, ואז המבטח הוא המציע והמבוטח הוא הניצע. הצעות והסכמות הצדדים אפשר שתיעשינה בעל פה, בכתב או בצורה אחרת.¹⁴ רוב המציעים פונים למבטחים באמצעות טופסי הצעה סטנדרטיים המנוסחים ומונפקים על ידי המבטחים.¹⁵ יש להדגיש כי אין בחוק דרישת כתב לצורך כריתת חוזה ביטוח, ולכן גם הנפקת פוליסה, שהיא מסמך כתוב הנערך ומוצא על ידי המבטח בדרך כלל אחרי כריתת החוזה, אינה תנאי חיוני לכריתת החוזה.¹⁶ חוזה ביטוח קיים גם ללא פוליסה.¹⁷

- 10 גם ביטוח הבריאות הבסיסי הוא ביטוח, אם כי ביטוח חובה, המוסדר על ידי חוק ביטוח בריאות ממלכתי, התשנ"ד-1994. בתחום ביטוח הבריאות הבסיסי קיים סל שירותי בריאות (סעיף 7 לחוק). כל מבוטח יכול לבחור מבטח (ספק שירותי בריאות), ועקרונית קיימת תחרות בין הספקים על הרחבת הסל ועל הספקת מוצרים נלווים.
- 11 ראו אתר המפקח על הביטוח: <http://ozar.mof.gov.il/hon/2001/insurance/car.asp> (נצפה לאחרונה ביום 28.6.2012) וכן תקנות הפיקוח על שירותים פיננסיים (ביטוח) (תנאי חוזה לביטוח חובה של רכב מנועי), התש"ע-2010, ק"ת 718.
- 12 כל עוד לא נכרת חוזה הביטוח, המציע אינו מבוטח, אם כי נהוג לכנותו כבר בשלב המשא ומתן לקראת כריתת החוזה "מבוטח".
- 13 מבטח מוגדר בסעיף 1 לחוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (ביטוח), התשמ"א-1981 מי שקיבל רישיון מבטח ישראלי לפי סעיף 15(א)(1), או מי שקיבל רישיון מבטח חוץ לפי סעיף 15(א)(2).
- 14 סעיף 23 לחוק החוזים חלק כללי. ההתפתחויות הטכנולוגיות של העת האחרונה הביאו להרחבת השימוש באמצעי תקשורת מתקדמים בעת יצירת קשר בין הצדדים דוגמת המחשב או הסמארטפון, בין דרך אתרי המבטחים, ובין דרך הדואר האלקטרוני, האפליקציות או ה-facebook.
- 15 "The individual signs a formal 'application', by filling in a printed blank form provided by the insurance company, and prepared under the direction of its attorney; the applicant has little opportunity to make changes in it...". Edwin W. Patterson, *The Delivery of a Life-Insurance Policy*, 33 HARV. L. REV. 198, 199 (1919).
- 16 כבר לפני למעלה ממאה שנים קבע בית המשפט העליון בארצות הברית שאין מגבלה על דרך כריתת חוזה הביטוח, והפוליסה אינה יסוד חיוני לכריתת החוזה גם אם יש חובה להנפיקה (לאחר כריתת החוזה). *Franklin Fire Ins. Co. v. Colt*, 87 U.S. 560 (1875). סעיף 22 לחוק

חוזה הביטוח נוצר עם מפגש רצונות הצדדים (consensus ad idem), "ואין נפקא מינה, לעניין גמירות הדעת שלא [מ]דובר בכל הפרטים שהיו כלולים בפוליסה. אלו נתונים להשלמה כאמור בסעיף 26 של חוק החוזים (חלק כללי)".¹⁸ המקורות העיקריים להשלמה הם אלה: 1. חוזה ביטוח קודמים ששימשו את הצדדים; 2. התנאים המקובלים אצל אותו מבטח (סעיף 2 (ב) לחוק חוזה הביטוח); 3. חוק חוזה הביטוח; 4. הפוליסות התקניות. אין הכרח שהבעת הרצונות תיעשה בו-זמנית. מה שדרוש הוא שהקיבול יתאם את ההצעה.¹⁹ נקודת הזמן לבחינת התקיימות הסכמת הצדדים לחוזה היא במועד יצירת אינטרס ההסתמכות של הצד השני.²⁰ החוזה נכרת במסירת הודעת הקיבול למציע.²¹ על מפגש רצונות הצדדים מחייב הסכמה (הצעה וקיבול המעידים על גמירות דעת).²² על ההסכמה להתייחס לכל עיקרי חוזה הביטוח, ואלו מצויים בסעיף 1 לחוק חוזה ביטוח, הקובע: "חוזה ביטוח הוא חוזה בין מבטח לבין מבוטח המחייב את המבטח, תמורת דמי ביטוח, לשלם, בקרות מקרה הביטוח, תגמולי ביטוח למוטב". סעיף זה כולל את מספר היסודות המינימלי שהסכמה עליהם דרושה לצורך כריתת חוזה הביטוח. היסודות הם אלה: שמות הצדדים (מבוטח ומבטח), מקרה הביטוח (מושא הביטוח והסיכון), תגמולי הביטוח (כנגזרים מסכום הביטוח) ודמי הביטוח (הפרמיה – המחיר שמשלם המבוטח למבטח תמורת העברת הסיכון אליו). תקופת הביטוח שייכת ליסוד הסיכון מאחר שהיא קובעת את פרק הזמן שבו נמצא הסיכון אצל המבטח.²³ יש להבדיל בין מועד כריתת החוזה (מועד מפגש הרצונות, המפגש בין ההצעה לקיבול) לבין מועד תחילת הכיסוי הביטוחי או מועד תחילת תוקף הביטוח. אפשר שתקופת הביטוח תחל עם כריתת החוזה, ואפשר שתחל

- הביטוח הימי האנגלי מ-1906 דורש פוליסה (מסמך בכתב) לצורך הוכחת קיום החוזה אך לא לצורך כריתתו (דרישה פרובטיבית לעומת קונסטיטויבית).
 17 Patterson, לעיל ה"ש 15, בעמ' 200.
 18 ע"א 723/80 לה נסיונל חברה לביטוח בע"מ נ' חיים, פ"ד לו(2) 714, 722 (1982). ראו גם גבראלה שלו דיני חוזים – החלק הכללי 177 (מהדורה שלישית, 2005).
 19 ע"א 7189/09 הלר נ' כהן (פורסם בנבו, 6.6.2012).
 20 דניאל פרידמן ונילי כהן חוזים כרך א 153 (1991).
 21 סעיף 5 לחוק החוזים חלק כללי.
 22 סעיפים 2 ו-5 לחוק החוזים חלק כללי.
 23 ראו עניין אליהו חברה לביטוח, לעיל ה"ש 5 וכן Res-Care Development v. Oaks Agency Inc., 758 F.Supp 1191 (Ky 1989): "[I]n order for an oral contract of insurance to exist, it is necessary that the minds of the parties meet on the following essential matters: (1) the subject matter, (2) the risk insured against, (3) the rate of premium, (4) the duration of the risk, (5) the amount of insurance and (6) the identities of the parties" JOHN BIRDS, DAVID OWEN & NICHOLAS LEGH-JONES, MACGILLIVRAY ON INSURANCE LAW 107 (11th ed. 2008); KENNETH SUTTON, INSURANCE LAW IN AUSTRALIA 43 (3rd ed. 1999).

במועד מוסכם אחר.²⁴ אפשר שכריתת החוזה תותנה בתנאי מוקדם, ואפשר שמועד תחילת תוקף הביטוח או המשכו יותנו בקיום תנאי מתלה.²⁵ כל עוד לא נקבע אחרת, תקופת הביטוח נמשכת לאורך הזמן המקובל אצל אותו מבטח לאותו סוג ביטוח.²⁶ בעת המשא ומתן לקראת כריתת חוזה הביטוח לא מקובל לפרט את כל תנאי הכיסוי והחריגים לו. ההנחה היא שהתנאים הרגילים של המבטח יחולו ביחסים שבין הצדדים.²⁷ אפשר שלא תידרש הסכמה על שיעור הפרמיה אם מדובר בסיכון סטנדרטי וקיים תעריף מקובל בשוק.²⁸ במצב כזה התעריף הסטנדרטי הוא ההשלמה הדרושה, ואין צורך בהסכמה מפורשת.²⁹ בשל התחרות בין המבטחים ובשל מספרם הגדול, ובהיעדר תעריף אחיד או כשאין מחיר שוק לסיכון הרלוונטי, ספק אם אפשר לוותר על הסכמה מפורשת בכל הנוגע לשיעור הפרמיה. במקרים שבהם הצדדים מסכימים ששיעור הפרמיה יהיה כמקובל אצל אותו מבטח, מבלי לפרש מהו שיעור זה, אפשר לראות בכך הסכמה על דמי הביטוח.³⁰

24 ראו סעיף 9(א) לחוק חוזה הביטוח, הקובע: "באין הסכם אחר מתחילה תקופת הביטוח עם כריתת החוזה והיא מסתיימת בחצות הלילה שבסוף יומה האחרון". יש מבטחים הקובעים שתחילת תקופת הביטוח היא ממועד עריכת ההצעה על ידי המבוטח, גם אם מועד הקיבול מאוחר למועד עריכת ההצעה. יש בכך משום תחילה רטרואקטיבית של הכיסוי הביטוחי (רטרואקטיבי למועד כריתת החוזה). שחר ולר בספרו חוק חוזה הביטוח, תשמ"א-1981 כרך א 204 (2005), בדעה כי קביעה זו של המבטח נועדה להשגת פרמיה רטרואקטיבית ועלולה ליצור קשיים אם מקרה הביטוח קורה בתקופת הביניים או שחלים שינויים בסיכון ממועד עריכת ההצעה ועד למועד הקיבול. לדעתו אם נדרשת פרמיה רטרואקטיבית, גם הכיסוי צריך להיות רטרואקטיבי.

25 ראו ס' 21 לחוק חוזה הביטוח.

26 בביטוחי רכוש ואחריות תקופת הביטוח היא בדרך כלל שנה אחת. בביטוח חיים אורך תקופת הביטוח הוא בדרך כלל פונקציה של צורכי המבוטח וגילו של האדם שחייו מבוטחים בעת תחילת תקופת הביטוח.

27 JOHN LOWRY & PHILIP RAWLINGS, INSURANCE LAW, DOCTRINES AND PRINCIPLES 37 (1999).

28 MALCOLM A. CLARKE, POLICIES AND PERCEPTIONS OF INSURANCE LAW IN THE TWENTY-FIRST CENTURY 91 (2007). וראו גם את המהדורה השישית של MALCOLM A. CLARKE, THE LAW OF INSURANCE CONTRACT 338 (6th ed. 2009).

29 וראו גם סעיף 46 לחוק החוזים חלק כללי הקובע: "חייב לתשלום בעד נכס או שירות שלא הוסכם על שיעורו, יש לקיים בתשלום של סכום שהיה ראוי להשתלם לפי הנסיבות בעת כריתת החוזה".

30 בחוזה ביטוח הנערכים בלוידי'ס (Lloyd's) קיימים מקרים שבהם אפשר לקבוע תעריף שיוסכם בעתיד (t.b.a. – to be agreed). כאן הצדדים מסכימים להשאיר את שאלת שיעור הפרמיה פתוחה באופן ששיעורה יוסכם בעתיד (בין ישירות על ידי הצדדים ובין על ידי הפניה לצד שלישי מוסכם), ואם מתרחש מקרה הביטוח לפני שהושגה הסכמה בנוגע לשיעור דמי הביטוח, תגמולי הביטוח משולמים בניכוי דמי ביטוח "סבירים". וראו סעיף 31(1) לחוק

בהיעדר בסיס לקביעת שיעור דמי הביטוח אי אפשר לכרות חוזה ביטוח, אך הסכמה שהתעריף ייקבע לאחר שיתבררו נתונים מסוימים (למשל מצבו הבריאותי של המבוטח או קיומם של אמצעים למיגון הרכוש מושא הביטוח), או שהמחיר ייקבע לפי התעריף הנוהג אצל מבטח אחר או כאחוז מסכום הביטוח, די בהם כדי לעמוד בדרישת המסוימות בכל הנוגע לנושא דמי הביטוח.³¹ התשלום עצמו אינו תנאי שבלעדיו אין נכרת החוזה, ואם לא הותנה בין הצדדים כי יצירת החוזה מותנית בתשלום, כי אז מספיקה עצם ההסכמה על שיעור הפרמיה והתחייבות המבוטח לשלמה.³² אופן התשלום גם הוא נתון להסכמת הצדדים. בחוזה לביטוח נזקי גוף עקב שימוש ברכב מנועי (ביטוח "חובה") ההסכמה על שיעור הפרמיה נדרשת לצורך כריתת החוזה כפי שהיא נדרשת בכל חוזה ביטוח אחר. עם זאת תשלום הפרמיה הוא תנאי לכניסת הביטוח לתוקף, כלומר בביטוח "חובה" כל עוד לא שולמה הפרמיה, מושעה תוקף הכיסוי הביטוחי (לא מתחילה חבות המבטח) אך החוזה עצמו תקף.³³

מושא הביטוח צריך להיות קיים בעת תחילת תקופת הביטוח או בעת קרות מקרה הביטוח ולא דווקא בעת כריתת החוזה.³⁴ אם לא ברור מהו מושא הביטוח, אי אפשר לכרות חוזה. הסיכון יכול להיות כל אירוע שעצם התרחשותו או מועד התרחשותו אינם ודאיים, ושיכול לפגוע (פיזית או כלכלית) במבוטח או במוטב. חוזה ביטוח לכיסוי של סיכון שבעת כריתת החוזה כבר חלף, או למקרה ביטוח שבאותה עת כבר קרה – בטל.³⁵

הביטוח הימי האנגלי משנת 1906: "Where an insurance is effected at a premium to be arranged, and no arrangement is made, a reasonable premium is payable"

ראו COUCH ON INSURANCE vol. 1 286 (2nd rev. ed. 1984). 31

לעניין מועד התשלום ראו סעיף 14(א) לחוק חוזה הביטוח, הקובע: "דמי הביטוח ישולמו עם כריתת החוזה או תוך זמן סביר לאחר מכן..." ומדגישים BIRDS, OWEN & LEGH-JONES, לעיל ה"ש 23, בעמ' 108: "There is no rule of insurance law that there can be no binding contract of insurance until the premium has been actually paid or the policy has been issued" ראו גם WG Schulze, *When Is A Contract One of Insurance? Or, Is An Insurance Contract Without A Premium Possible?* J. S. AFR. L. 619 (2005).

ראו סעיף 11 לתוספת השנייה (סעיף 3, טופס א) לתקנות הפיקוח על שירותים פיננסיים (ביטוח) (תנאי חוזה לביטוח חובה של רכב מנועי), התש"ע-2010, ק"ת 718: "מועד תחילת הביטוח: המועד שבו הוחתמה תעודה זו בחותמת הבנק..." כן ראו דברי השופטת בן פורת בע"פ 247/81 דוידסקי נ' מדינת ישראל, פ"ד לה(4) 549, 554 (1981): "פוליסה כזאת, בתקופה הקודמת לתשלום הפרמיה, אינה חסרת תוקף, אם כי (כאמור) הסיכון, הרובץ על המבטחת, מושעה (suspended)".

מושא הביטוח הוא למשל: חיי אדם, רכוש, חבות חוקית. 34

סעיף 16(א) לחוק חוזה הביטוח, וראו הוראות סעיף 14 לחוק החוזים חלק כללי לעניין התקשרות בחוזה עקב טעות. יש להדגיש כי על פי סעיף 16 לחוק חוזה הביטוח, החוזה בטל, ואילו על פי סעיף 14 לחוק החוזים חלק כללי החוזה ניתן לביטול. 35

סכום הביטוח נקבע בדרך כלל בהסכמה מראש והוא בבחינת תקרת חבות המבטח וסך כל הכספים שאפשר שיידרש לשלם.³⁶ אפשר גם שסכום הביטוח ייקבע בעתיד, שלא במעמד כריתת החוזה, ובלבד שיש הסכמה על מנגנון, או דרך, קביעתו.³⁷ המבוטח, בכפוף להסכמת המבטח, יכול לבטח את מושא הביטוח בכל סכום. העובדה שסכום הביטוח חסר או עודף (ביחס לשווי הרכוש המבוטח) אינה פוגעת בתוקף החוזה אלא משפיעה על שיעור התגמולים ואופן חישובם. בתקופת הביטוח אפשר להגדיל את סכום הביטוח או לצמצמו.³⁸

ג. הצעת הביטוח

בשלב הראשון של הליך כריתת חוזה הביטוח בדרך כלל המבוטח פונה למבטח.³⁹ בפנייה/הצעה זו מוסר המבוטח (בין בעל פה, בין בכתב ובין באמצעות המחשב), ועל פי רוב לפי דרישת המבטח, פרטים על עצמו, על מושא הביטוח, על הכיסוי המבוקש ועל מועד תחילת הביטוח. המבוטח נחשב מי שמבקש להחיל את התנאים הרגילים המצויים בפוליסת הביטוח של המבטח שאליו מופנית ההצעה.⁴⁰ גם מסעיף 2(ב) לחוק חוזה הביטוח אפשר ללמוד כי המציע מבקש מן המבטח לבטח אותו לפי התנאים המקובלים אצלו באשר לאותו סוג ביטוח. סעיף 2(ב) קובע כי כל עוד לא נמסרה הפוליסה לידי המבוטח, וכל עוד לא נקבע אחרת, "יראו כמוסכמים בין הצדדים את התנאים הנהוגים באותו סוג ביטוח אצל אותו

36 בסעיף 56 לחוק חוזה הביטוח נקבע שחובת השיפוי של המבטח תהיה כשיעור הנזק, ובלבד שלא תעלה על סכום הביטוח שנתחייב בו בחוזה. גם בביטוח אחריות יש בחוק חוזה הביטוח התייחסות לסכום ביטוח, וקובע סעיף 66: "ביטוח אחריות מכסה גם הוצאות משפט סבירות שעל המבוטח לשאת בשל חבותו, והוא אף מעל סכום הביטוח".

37 ראו דעתו של כבוד השופט אנגלרד ברע"א 7936/96 שפירא נ' מגדל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 14.1.1998), שלפיה אין מניעה שהצדדים יסכימו לקבוע את סכום הביטוח בעתיד באמצעות מנגנון מוסכם, והיעדר נתון זה אינו מונע השתכללות חוזה הביטוח. גם בביטוח "מנהלים" סכום הביטוח נקבע בדיעבד (לאחר המשא ומתן לכריתת החוזה) על ידי שקלול הנתונים האלה: גיל המבוטח (תקופת הביטוח), מצבו הבריאותי, עיסוקיו ושיעור הפרמיה (המחושבת כאחוז משכר המבוטח).

ראו סעיף 58 לחוק חוזה הביטוח.

38 בחיבור זה איני נכנס לסוגיית חובת הגילוי ותום הלב בעת עריכת המשא ומתן בין הצדדים. חובת הגילוי היא סוגייה נכבדה ועצמאית וראויה לדיון נפרד. חיבור זה מתמקד בעצם יצירת הקשר בין הצדדים ולא בחובות המוקדמות. על חובת הגילוי ראו גבריאלה שלו "חובת הגילוי בחוזי ביטוח" הפרקליט מ' 20 (1991) וכן ע"א 1064/03 אליהו חברה לביטוח בע"מ נ' עיזבון פיאמנטה, פ"ד ס(4) 375 (2006).

40 General Accident Insurance Rust v. Abbey Life, [1979] 2 Lloyd's Rep. 334 ראו גם Corp. v Cronk, (1901) 17 T.L.R. 233.

מבטח".⁴¹ מכאן שהתנאים המקובלים יחולו אלא אם ביקש אחד הצדדים להחיל תנאים השונים מן המקובל או שאין אצל אותו מבטח תנאים סטנדרטיים לכיסוי הסיכון המבוקש. בטופסי ההצעה נכללת בדרך כלל פסקה האומרת שהמבוטח מסכים לקבל את התנאים הנוהגים אצל המבטח לאותו סוג ביטוח. ההנחה שההצעה מבקשת כיסוי לפי התנאים המקובלים אצל המבטח (הניצע) משקפת גם פן מעשי שלפיו ברגע שיש הסכמה על העיקרים, נכרת החוזה גם ללא כניסה לפרטים, ואלו יושלמו על ידי החוק או על ידי התנאים שבפוליסה.⁴² משנכרת החוזה הופכת ההצעה לחלק הימנו.⁴³ הפוליסה שתונפק בהמשך על ידי המבטח תפורש כפי שמפורש החוזה וכחלק מהחוזה.⁴⁴ טופס הצעה אינו נדרש על פי חוק חוזה הביטוח, אך היעדרו, לדעתו של הנשיא בדימוס שמגר, מרחיב למעשה את חובת הגילוי כלפי המבוטח והעמדתו על תנאי החוזה והשלכותיהם.⁴⁵

תוקף ההצעה הוא עד למועד שנקבע לקיבולה, ואם לא נקבע מועד, למשך זמן סביר או עד למועד שהמציע חוזר בו (לפני שניתנה הודעת קיבול) או שהניצע דחה אותה.⁴⁶ אם מבוטח הפנה למבטח הצעה בתנאים מסוימים ובטרם נמסרה לו הודעת קיבול העביר למבטח הצעה אחרת בתנאים שונים, ההצעה החדשה מבטלת את ההצעה הקודמת. המבטח יכול לקבל ההצעה או לדחותה או להציע הצעה נגדית. ודוק, כל עוד לא הושגה הסכמה בין הצדדים, כלומר כל עוד לא התהווה מפגש הרצונות, כל צד יכול לחזור בו, לשנות דעתו, להתנות תנאים, להוסיף עניינים או לגרוע נושאים.⁴⁷ למותר לציין כי על הכול להיעשות לפי דיני תום הלב במשא ומתן לכריתת חוזה.⁴⁸

41 ראו גם סעיף 16א(4) לחוק הפיקוח, הקובע ש"בקשה לרישיון מבטח... תכלול גם את התנאים הבאים: דוגמאות של פוליסות, של טפסי הצעת ביטוח ושל טפסים אחרים שהמבקש ישתמש בהם". שילוב הוראות סעיף 2(ב) לחוק חוזה הביטוח ו-16א(4) לחוק הפיקוח יוצרים מעין ידיעה קונסטרוקטיבית אצל המבוטח לעניין התנאים המקובלים שיחולו ביחסיו עם מבטחו. 42 סעיף 2(א) לחוק חוזה הביטוח: "נכרת חוזה ביטוח, על המבטח למסור למבוטח מסמך חתום בידי המבטח המפרט את זכויות הצדדים וחויביהם (להלן – פוליסה)". 43 ראו סעיף 4 לחוק חוזה הביטוח, הקובע שיש לצרף לפוליסה תשובות שהשיב המבוטח לשאלות המבטח, ותשובה שהעתקה לא צורף לפוליסה, אין המבטח זכאי להסתמך עליה. 44 ע"א 269/58 עופר נ' ציון חברה לביטוח בע"מ, פ"ד יד 136, 137 (1960). 45 ע"א 4819/92 אליהו חברה לביטוח בע"מ נ' ישר, פ"ד מט(2) 764, 749 (1995). 46 סעיפים 3, 4 ו-8 לחוק החוזים חלק כללי.

47 "An application for life insurance is not a contract. It is only a proposal to contract on certain terms which the company to which it is presented is at perfect liberty to accept or reject. It does not in any way bind the company to accept the risk proposed, to make the contract requested, or to issue a policy. Nor does it in any way bind the applicant to make the policy, to make the contract he proposed, or to pay the premium until his proposal has been accepted by the company and its policy has been issued. Until the meeting of minds of the parties upon the terms of the same agreement is effected by an

ההצעה צריכה להעיד על גמירות דעתו של המציע. גישוש גרידא, התעניינות ובקשת מידע ממבטח אינם בבחינת הצעה. כדי שההצעה תהיה מסוימת ותעיד על גמירות דעתו של המציע, עליה להיות מגובשת, לכלול התייחסות לעיקרי החוזה וצריך לעלות ממנה מהו הביטוח המבוקש.⁴⁹ המציע הוא כזה בין שהוא מציע הצעתו ביזמתו ובין שהוא נענה להזמנתו של המבטח להציע הצעה.

כאמור, הצעת הביטוח נעשית בדרך כלל על גבי טופס שמנפק המבטח.⁵⁰ הטופס עשוי להשתנות ממבטח למבטח ומתחום ביטוח אחד למשנהו. היעדרו של טופס אינו מעיד שלא נערכה הצעה, בין בכתב ובין בעל פה. חוזה ביטוח אפשר שייכרת גם אם לא מולא טופס הצעה, ובלבד שנעשתה הצעה כדבעי ונעשה קיבול.

בפרק הזמן שממועד הפניית ההצעה למבטח ועד למועד הקיבול למציע אין כיסוי ביטוחי. במקרים מסוימים ובכפוף לסעיף 16(א) לחוק חוזה הביטוח אפשר לערוך ביטוח רטרואקטיבי (ממועד עריכת ההצעה).⁵¹ אפשר גם שהמבטח יסכים להעניק כיסוי זמני, ממועד הפניית ההצעה אליו ועד למועד החלטתו אם לעשות קיבול ואם לאו ובאילו תנאים. יש להדגיש כי כיסוי זמני הוא כיסוי ביטוחי לכל דבר ועניין, הוא תוצאה של הסכמה בין הצדדים, והוא מתאפיין בתקופת ביטוח קצרה יחסית.⁵² הכיסוי הזמני יכול להסתיים במועד

acceptance of the proposition contained in the application or some other proposition, each party is entirely free from contractual obligations. The applicant may withdraw his application and refuse to take insurance on any terms. He may modify his proposal, may affix additional conditions or terms to it, or may make an entirely new proposition, while the company may refuse to entertain any proposition, or may reject that presented and submit a substitute. Nor is the freedom of the parties to retire from negotiations or to modify their proposals, at any time before some proposition has been agreed upon by both, ever lost or affected by the fact that the applicant accompanies his proposal or application with a promise to pay the premium in the form of promissory notes, or even by an actual payment thereof... These are fundamental rules of the law of contracts, which are constantly applied". Per Circuit Judge Sanborn in *Travis v. Nederland Life Ins. Co. Ltd.*, 104 F. 486,488 (8th Cir. 1900).

- 48 סעיף 12 לחוק החוזים חלק כללי.
 49 על ההצעה להיות "מלאה ומדויקת במידה מספקת עד שניתן יהיה לראות באמור בה עם קיבולה, חוזה מלא ובר ביצוע ללא צורך במשא ומתן משלים נוסף". דברי השופט שמגר בע"א 440/75 זנדבנק נ' דנציגר, פ"ד ל(2) 269, 260 (1976).
 50 אפשר שהטופס יהיה מודפס ואפשר שיהיה מצוי באתר האינטרנט של המבטח. ראו למשל הצעה לביטוח רכב באתר: www.harel-group.co.il.
 51 סעיף 16(א) לחוק חוזה הביטוח קובע: "חוזה ביטוח לכיסוי של סיכון שבעת כריתת החוזה כבר חלף או למקרה ביטוח שבאותה עת כבר קרה – בטל".
 52 על כיסוי זמני ראו להלן בפרק על כיסוי זמני.

דחיית ההצעה, במועד הקיבול לביטוח הקבוע, במועד הודעת המבטח על סיומו או בכל מועד אחר שמוסכם בין הצדדים.

צירוף דמי ביטוח להצעת המבוטח והפקדתם על ידי המבטח אינם יוצרים חוזה ביטוח בין הצדדים. החוזה נכרת רק בעת שנמסרה הודעת הקיבול למבוטח, קיבול המעיד על גמירות דעתו של המבטח להתקשר עם המציע בחוזה ביטוח לפי ההצעה.⁵³ צירוף דמי ביטוח להצעה או תשלום פיקדון על חשבון הפרמיה אין משמעם הסכמה מראש לקיבול השונה מההצעה.⁵⁴

כאמור, רוב הצעות הביטוח נעשות על ידי מבוטחים, בין על פי יזמתם ובין לאחר שהוזמנו להציע הצעות על ידי המבטח.⁵⁵ אך קיימים גם מצבים שבהם ההצעה באה מצד המבטח. העובדה שההצעה היא של המבטח ולא של המבוטח אינה מעלה ואינה מורידה לעניין עצם כריתת החוזה. בין שהמבוטח הוא המציע ובין שהמבטח הוא המציע, החוזה ייכרת כשייווצר ביניהם מפגש רצונות. המקרים האופייניים שבהם המבטח הוא המציע הם אלה:

1. המבטח מציע למבוטח לערוך אצלו ביטוח.⁵⁶
2. המבטח מציע הצעה נגדית (לעומת הצעת המבוטח).
3. המבטח מציע למבוטח לחדש את החוזה הקיים (העומד להסתיים).
4. המבטח משתתף במכרז ביטוח.
5. המבטח משתתף בפוליסות ימיות פתוחות.
6. המבטח מכסה נסיעות לחו"ל שבהן הפרמיות ממומנות על ידי חברות כרטיסי האשראי.

53 סעיפים 5 ו-6 לחוק החוזים חלק כללי.

54 *Robinson v. London Life Insurance Co.*, (1918), 42 D.L.R. 699.

55 המבטח מזמין הצעות בדרך כלל באמצעות פרסומות או על ידי שיווק באמצעות סוכני ביטוח. פרסומת של המבטח אינה הצעה שהמבוטח עורך לה קיבול, ופנייה של מבטח לקבל הצעות אינה הצעה. פרסומת היא הזמנה להציע הצעות. המבוטח, בעקבות הפרסומת, פונה בהצעה למבטח שבודק ושוקל אותה ומחליט אם לקבל את ההצעה או לדחותה, ואם לקבלה – באילו תנאים. ראו 3.01–3.01, 3.06 *JEFFREY W. STEMPEL, STEMPEL ON INSURANCE CONTRACTS* s. 3.01–3.01, 3.06 (3rd ed. 2006) (Supp. 2009).

56 הצעת מבטח שבאה שלא לפי הזמנה של המבוטח למקום מגוריו, שירותו הצבאי, עבודתו, לימודיו או לקרבתם, או פנייה יזומה של מבטח למבוטח בכל דרך שהיא, שבעקבותיה הגיע המבוטח או מי מטעמו למקום הצרכן כדי לקשור עסקת ביטוח, ניתנת לביטול על ידי המבוטח תוך ארבעה-עשר ימים מיום כריתת החוזה. ראו סעיפים 8 ו-14 לחוק הגנת הצרכן, התשמ"א-1981 וסעיף 59 לחוק הפיקוח (זכות הביטול בחוק הפיקוח מתייחסת לעסקת ביטוח שיזם סוכן ביטוח, והיא ניתנת לביטול על ידי המבוטח בתוך שלושה ימי עסקים). חוק הגנת הצרכן מרחיב את זכויות המבוטח מעבר לאלו הקבועות בחוק הפיקוח.

במקרה 2 – כאשר המבטח מציע הצעה נגדית זכותו לחזור בו ממנה מוגבלת, לפי הקבוע בחוק החוזים חלק כללי.⁵⁷ זכותו לחזור בו אפשר שתהיה מוגבלת גם בתנאי ההצעה הנגדית או בשינוי הנסיבות (שינויים בסיכון). אם אירע שינוי בסיכון (בין מועד הגשת ההצעה לבין משלוח הודעת הקיבול או בין הגשת ההצעה הנגדית על ידי המבטח לבין משלוח הודעת הקיבול על ידי המבוטח), על המבוטח ליידע את המבטח כדי שהמבטח ישקול את ההתקשרות בחוזה עם המבוטח נוכח השינוי שחל.

במקרה 3 – כאשר המבטח מציע למבוטח לחדש חוזה קיים (העומד להסתיים), המבטח הוא המציע והמבוטח הוא הניצע. למותר להדגיש כי חידוש חוזה כמוהו ככריתת חוזה חדש. במצבי חידוש יש לבדוק את נוסח הודעת החידוש, אם היא הצעה שכנגדה אפשר להסתפק בקיבול בלבד או שמא היא פנייה למבוטח והצעה להציע הצעת חידוש.⁵⁸ חשוב לציין כי בין שהמבוטח מציע למבטח לחדש חוזה ובין שהמבטח הוא המציע לחדש את החוזה, על המבוטח מוטלת חובת הגילוי לעניין התפתחויות ושינויים מהותיים במושא הביטוח שחלו עובר לחידוש החוזה.⁵⁹ בסעיף 9(ב) לחוק חוזה הביטוח קבוע הסדר שלפיו אם המבוטח מודיע למבטח בכתב, לא יאוחר מ-30 ימים לפני תום תקופת הביטוח (כאשר בין הצדדים חוזה ביטוח תקף), כי ברצונו להאריך את הביטוח לתקופה שנקב בהצעתו, רואים במבטח כמסכים להארכה אם לא הודיע למבוטח בכתב, תוך 15 ימים ממסירת ההצעה, על סירובו. כלומר, יש לנו כאן הסדר, אמנם מוגבל, ששתיקת המבטח מהווה קיבול. על סעיף 9(ב) הזה אפשר להתנות, ורוב הפוליסות אכן מסתייגות מן ההסדר הקבוע בחוק ואינן מאפשרות למבוטח להאריך באופן חד-צדדי את חוזה הביטוח. הודעת חידוש מצד המבטח אינה מחייבת את המבוטח, שהרי היא בבחינת הצעה בלבד, אך משערך לה המבוטח קיבול, נכרת בין הצדדים חוזה מחייב.

במקרה 4 – כאשר מבטח משתתף במכרז ביטוח, הצעתו היא הצעת ביטוח לעורך המכרז, שלפיה הוא מוכן לבטחו בתנאי המכרז, והודעת הזכייה של עורך המכרז היא הודעת

57 סעיפים 3 ו-10 לחוק החוזים חלק כללי.

58 בע"א (מחוזי נצ') 56/08 טאטור נ' סהר חברה לביטוח (פורסם בנבו, 13.11.2008) נידון מקרה שבו התעניין המבטח אצל המבוטח אם הוא מעוניין בחידוש הביטוח, ופנייתו לא הייתה בבחינת הצעה. לפי תוכנו של מסמך החידוש, הוא היה תזכורת של המבטח למבוטח שתקופת הביטוח עומדת לפוג. המבטח הציע למבוטח לפנות אליו בבקשה לחדש את החוזה, ובלשון המסמך: "נשמח לקבל בקשתך לחידוש הפוליסה...". משמע אתה, המבוטח, מוזמן להגיש בקשה לחידוש הפוליסה. ובמילים אחרות, פנייה זו של המבטח למבוטח היא בבחינת הזמנה להציע הצעה שעליה יוכל הוא, המבטח, להגיב בקיבול (או בסירוב לקבל את ההצעה) (ס' 7 לפסק הדין).

59 סעיף 6 לחוק חוזה הביטוח.

קיבול להצעה הגלומה במכרז (למעט מקרים שבהם תנאי המכרז קובעים שהצעת המשתתף היא בסיס למשא ומתן בלבד).

במקרה 5 – בפוליסות ימיות "פתוחות" (open policy) הודעת מבוטח למבטח, בתקופת הביטוח, על משלוח מטען היא למעשה קיבול של הצעה פתוחה של המבטח לכסות כל סיכון שמודיעים לו עליו.⁶⁰

במקרה 6 – בביטוחי נסיעות לחו"ל הממומנים על ידי חברות כרטיסי אשראי הודעת בעל כרטיס האשראי למבטח על נסיעה לחו"ל מהווה קיבול של הצעת המבטח לכסות כל מחזיק כרטיס בביטוח נסיעות לחו"ל לפי התנאים המקובלים אצל אותו מבטח לסוג זה של ביטוח.⁶¹

ד. הקיבול

הקיבול יכול להיעשות בכתב גם אם ההצעה הייתה בעל פה, ולהפך: הקיבול יכול להיעשות בעל פה גם אם ההצעה הייתה בכתב. הקיבול יכול להיות גם בהתנהגות. כדי שייכרת חוזה, על הקיבול להיות תואם את ההצעה, ועליו להעיד על גמירות דעתו של הניצע להתקשר בחוזה עם המציע.⁶² הניצע רשאי לחזור בו מן הקיבול, ובלבד שטרם נמסרה לצד שכנגד הודעת הקיבול.⁶³ הקיבול יכול להיעשות על ידי מבוטח (אם המבטח היה המציע) או על ידי המבטח (אם המבוטח היה המציע).⁶⁴ החפיפה בין הקיבול להצעה איננה חייבת להיות מושלמת – מספיק שתהיה סימטרית. למשל, אם מבוטח מבקש לשלם את דמי הביטוח בתשלומים חודשיים והמבטח דורש תשלומים רבעוניים, או אם המבוטח ביקש כיסוי לשנה והמבטח מכסה לשנה ועוד כמה ימים (מעגל את תקופת הביטוח עד לסוף חודש), הפער

60 יש לציין כי על פי סעיף 72(א)(2) לחוק חוזה הביטוח, הוראות החוק אינן חלות על ביטוח ימי, וכריתת החוזה כפופה בדרך כלל לדין האנגלי.

61 בשדות תעופה גדולים בארצות הברית מוצבות מכונות אוטומטיות למכירת ביטוח נסיעות. הטופס שבמכונה הוא הצעת המבטח למבוטח לערוך אצלו ביטוח ושלשול הטופס על ידי המבוטח חזרה למכונה הוא קיבול על ידי המבוטח. עוד על הסדר זה ראו, ROBERT H JERRY, II, UNDERSTANDING INSURANCE LAW 223 (3rd ed. 2002).

62 סעיפים 5 ו-6 לחוק החוזים חלק כללי.

63 סעיף 10 לחוק החוזים חלק כללי.

64 אם סוכן ביטוח תיווך בעסקה, הרי לפי סעיף 33 לחוק חוזה הביטוח, אם הסוכן הוא שלוח המבטח לעניין כריתת החוזה, קיבול שנעשה על ידיו מחייב את המבטח, ואם הוא שלוח המבוטח, כי אז הצעה או קיבול שנעשים על ידיו מחייבים את המבוטח.

איננו מונע כריתת החוזה. קיבול חלקי בדרך כלל אינו קיבול אלא הצעה נגדית.⁶⁵ עם זאת במקרים בהם מבוטח מציע למבטח לבטח אותו בתנאים מסוימים, בין אם הוא מצרף להצעתו דמי ביטוח ובין אם לאו, והמבטח מקבל רק חלק מן ההצעה (מנפיק פוליסה המספקת חלקית את דרישות המבוטח, למשל מבוטח מבקש כיסוי של 1000000 נה בביטוח חיים והמבטח מוכן לכסותו בסכום של 500000 נה בלבד), לדעתנו אפשר לראות בהנפקת הפוליסה משום קיבול חלקי וזאת אם אפשר לפרק את הקיבול ולחלקו לשניים: חלק אחד הוא קיבול להצעה, והחלק השני הוא הצעה חדשה שבעניינה יש לעשות קיבול בנפרד (שאותו על המבוטח לאשר).⁶⁶ נראה שאם אפשר לפצל את הקיבול ולראות בו קיבול חלקי, במיוחד אם הקיבול החלקי פועל לטובת המבוטח ואיננו משאיר אותו חשוף לסיכון, כי אז עדיפה הגישה שבמקרה כזה אין מדובר בהצעה נגדית אלא בחוזה שנכרת. זכותו של המבוטח לנסות ולשפר את תנאי הכיסוי לאחר הקיבול החלקי, ואם הוא יבחר לעשות זאת הוא יעשה זאת כאשר הוא מוגן ולו חלקית ולא כאשר אין לו כיסוי כלל. קיבול חלקי, במקרים שאפשר לפצל הקיבול, לא צריך להיות מותנה בהוראות מפורשות של הצעת הביטוח, אלא די שמן הנסיבות ניתן ללמוד על אפשרות הפיצול, במיוחד אם ההסדר פועל לטובת המבוטח.

פרופ' דניאל פרידמן ופרופ' נילי כהן בדעה שאין להפריד בין חלקי הקיבול ולהתייחס למה שהצדדים הסכימו עליו כאל קיבול ואל מה שלא הוסכם עליו כאל הצעה חדשה הטעונה קיבול נפרד. לדעתם, הקיבול הוא חטיבה אחת, ואם אין הוא תואם כולו את תנאי ההצעה, אין הוא קיבול.⁶⁷ עם זאת לדעתם אם ההצעה עצמה מאפשרת לניצע לקבל רק חלק מההצעה, כי אז הקיבול החלקי אינו הצעה נגדית אלא קיבול לפי תנאי ההצעה עצמה. מבוטח שמצהיר מראש כי יסכים לכל תנאי או הגבלה חדשים אשר יתווספו לפוליסה, דינו כמי שהתחייב מראש להסכים לקיבול המוגבל.⁶⁸ בעניין בן אריה נ' סהר נחשבה הפוליסה שנשלחה למבוטח כהודעת קיבול לחופפת את ההצעה, כי בטופס ההצעה הייתה הצהרה שאמרה: "אני מסכים שהצעה זו תשמש בסיס לחוזה שביני לבין המבטח ואני מוכן לקבל הפוליסה כפוף לכל התנאים וההגבלות הכלולים בה או המוספים עליה...". בכך למעשה

65 סעיף 11 לחוק החוזים חלק כללי; עניין לה נסיונל, לעיל ה"ש 18; אורי רוזן "קיבול תוך שינוי כרחיית ההצעה" עיוני משפט יד 135 (1989).

66 ראו שלו, לעיל ה"ש 18, בעמ' 234–235.

67 פרידמן וכהן, לעיל ה"ש 20, בעמ' 196–197.

68 ראו ע"א 682/82 בן אריה נ' סהר חברה לביטוח בע"מ, פ"ד לז(3) 589, 598–599 (1983) וכן פרידמן וכהן, לעיל ה"ש 20, בעמ' 198.

הותאמה ההצעה מראש לפוליסה כולל הגבלות אפשריות בה, והכול על סמך נוסח ההצעה.⁶⁹

נראה כי אין הצדקה להתיר למבטח להסתמך על מגבלות וסייגים מהותיים בפוליסה אם לא פירט אותם בטופס ההצעה אלא רק הדפיס שם הוראה כוללנית שאומרת שהמבוטח מסכים לכל הסייגים שיקבעו בפוליסה. חובה על מבטח שמנסח את טופס ההצעה ואת הפוליסה לגרום שהפוליסה תתאם את ההצעה ולא תסטה מהתנאים הכלולים בה. יש יותר מחוסר תום לב בניסוח תנאים בפוליסה השונים מאלו שבטופס ההצעה.

כדי למנוע ספקות אם נכרת חוזה אם לאו, ואם נכרת מהו היקפו, מומלץ למבטח לעשות אחת או יותר מהפעולות האלה: א. לקבל ההצעה כמות שהיא; ב. לדחות את ההצעה; ג. להציע הצעה נגדית (השונה מהצעת המבוטח) ולהבהיר למבוטח שהצעתו נדחית; ד. לנסח את טופס ההצעה באופן שיוכן שהוא מאפשר קיבול חלקי או מסויג. אם נעשה קיבול חלקי – להבהיר למבוטח שהקיבול חלקי בלבד ולהסביר לו במה שונה הקיבול מן ההצעה; ה. לא לבקש תשלום על חשבון פרמיה עתידית אלא אם ברור שהקיבול תואם את ההצעה או שהובהר למבוטח שאפשר לעשות קיבול חלקי או מוגבל להצעתו. בעניין *Allis-Chalmers Co. v. Fidelity and Deposit Co.*⁷⁰ ביקש התובע לרכוש ביטוח נאמנות לכיסוי אנשי הסניף הפריזאי של החברה. המבטח הגיב על ההצעה במשלוח פוליסה למבוטח. הפוליסה לא תאמה את ההצעה והייתה למעשה הצעה נגדית. בטרם הגיב המבוטח להצעה הנגדית מעל מנהל הסניף הפריזאי של המבוטח בכספי החברה. לאחר המעילה שילם המבוטח את הפרמיה. בית הלורדים קבע שמאחר שהפוליסה הייתה הצעה נגדית שקובלה (על ידי תשלום הפרמיה על ידי המבוטח) רק לאחר שקרה מקרה הביטוח, הנזק אינו מכוסה, כי בעת שהתרחש טרם נכרת חוזה הביטוח. בעניין עטיה נ' ארט חברה לביטוח בע"מ הנפיק המבטח פוליסה תוך הגבלת תחולתה מבלי שמצא לנכון להעמיד את המבוטח על הפער שבין היקף ההצעה להיקף הביטוח.⁷¹ בית המשפט העליון, מפי השופט ויתקון, קבע שאם ההצעה הייתה דו-משמעית, אותה דו-משמעות דבקה גם בפוליסה עצמה. חובת המבטח להסביר למבוטח שהפוליסה אינה תואמת את ההצעה. זכות המבטח שלא לקבל את ההצעה במלואה, אך על המבטח להסביר למבוטח מהו ההבדל בין מה שביקש למה שקיבל. אם המבטח איננו עושה כך, כי אז יפורש החוזה כפי שהמבוטח כצרכן רשאי להבינו. המבוטח ביקש כיסוי מסוים, והיה לו יסוד להאמין שהכיסוי שניתן לו תואם את הצעתו (לא הובהר לו שהפוליסה אינה תואמת את ההצעה). לכן היה על המבטח לכסות את

69 שם, בעמ' 598.

70 114 LT 433 (1916).

71 ע"א 846/76 עטיה נ' ארט חברה לביטוח בע"מ, פ"ד לא(2) 780 (1977).

המבוטח לפי מה שציפה, ובלבד שמדובר בציפייה סבירה.⁷² הציפייה הסבירה של המבוטח מבוססת על מצג שעורך המבוטח לעניין היקף הכיסוי או על נוהג שהתגבש בעבר, ולכן על המבוטח לכבד ציפייה זו, שאם לא יעשה כן אפשר שיהיה מנוע מלהסתמך על השינוי. עקרון כיבוד הציפייה הסבירה של המבוטח קיים גם כאשר התנהגות המבוטח אינה מצפונית והיא עולה כדי הטעיה.⁷³

כאשר לא ברור אם הפוליסה חופפת את ההצעה ומהווה קיבול או אינה חופפת את ההצעה והיא אפוא הצעה נגדית, מתעורר קושי פרשני. Malcolm A. Clarke בדעה שהפתרון ייקבע על פי האופן שבו אדם סביר היה מתייחס לפוליסה, כקיבול או כהצעה נגדית.⁷⁴ מבוטח שמקבל פוליסה שאינה תואמת את ההצעה מבלי להגיב עליה ומשלם את דמי הביטוח הנקובים בה, נחשב למי שמקבל בהתנהגותו את ההצעה (הנגדית) של המבוטח. במקרים שבהם המבוטח הוא המציע, המבוטח איננו חייב לקבל ההצעה ולא לתת הצעה נגדית. בקשה לנתונים נוספים אינה קיבול. היעדר תגובה מצד המבוטח אמנם אין משמעה קיבול, אך מאחר שפעמים רבות המבוטח, המציע, חשוף לסיכון כבר במועד הפנייה למבוטח, ראוי שהמבוטח יגיב על פניית/הצעת המבוטח בהקדם האפשרי כדי שהמבוטח ידע לכלכל צעדיו. חוסר תגובה של מבוטח או איחור בתגובה מצדו אחרי שיזם הגשת הצעה על ידי המבוטח או אחרי שגבה דמי ביטוח ממבוטח, עלולים לגרום לשינוי לרעה במצבו של המבוטח, למשל לשלול ממנו האפשרות להשיג כיסוי חלופי, במיוחד אם הסיכון החמיר בינתיים או אפילו התממש.⁷⁵ בכמה ערכאות בארצות הברית נקבע שמבוטח שלא הגיב בזמן

72 שם, בעמ' 781, 782. לעניין הציפייה הסבירה של המבוטח ראו רע"א 3128/94 אגודה שיתופית בית הכנסת רמת חן נ' סהר חברה לביטוח בע"מ, פ"ד נ(3) 281 (1996); ע"א 11081/02 דולב חברה לביטוח בע"מ נ' קדוש, פ"ד סב(2) 573 (2007).

73 עוד על עקרון הציפייה הסבירה של המבוטח ראו Robert E. Keeton, *Insurance Law Rights at Variance with Policy Provisions*, 83 HARV. L. REV. 961 (1970).

74 CLARKE, THE LAW OF INSURANCE CONTRACT, לעיל ה"ש 28, בעמ' 349.

75 עיכוב יכול להיות בסיס לתביעה נזיקית של מבוטח שהצעתו לא טופלה אם בינתיים אירע מקרה הביטוח והוא היה חסר כיסוי ביטוחי. כדי לבסס את התביעה הנזיקית על המבוטח להוכיח כי למבוטח חובת זהירות כלפיו, כי חובה זו הופרה, וכי המבוטח שינה מצבו לרעה (לא עשה ביטוח אחר בהסתמכו על מצג המבוטח). הנזק הוא ההפסד הכספי שנגרם למבוטח עקב היעדר ביטוח. על המבוטח להוכיח שאי-תגובת המבוטח במועד הייתה בבחינת התנהגות בלתי סבירה ובבחינת הפרת חובת זהירות. ראו COUCH ON INSURANCE, לעיל ה"ש 31, בעמ' 590 ומראי המקום שם. כן ראו ולר, לעיל ה"ש 24, בעמ' 212–216, הסובר שבמצבים מסוימים עיכוב בלתי סביר בתגובת המבוטח ייחשב לקיבול במיוחד אם שולמה פרמיה ונעשה מצג שיש כיסוי ולכן לא הייתה פנייה למבוטח אחר, ובינתיים קרה מקרה הביטוח, ואין אפשרות להשיג כיסוי חלופי. גישתו של ולר נסמכת על עילה חוזית.

סביר להצעת מבוטח עלול לאבד את הזכות לדחות את ההצעה.⁷⁶ מקרה ביטוח שמתרחש בתקופת הביניים של עיכוב בלתי סביר בטיפול בהצעה, שלו נעשה בזמן סביר תוצאתו הייתה קיבול וכיסוי ביטוחי הולם, ייחשב המקרה מכוסה בביטוח ויחייב את המבטח לשלם תגמולים מלאים.⁷⁷ זאת ועוד, גביית פרמיה מהמבוטח עוד בטרם נעשה קיבול ועיכוב בטיפול בהצעה יש בה כדי להעלות את המסקנה שנכרת חוזה. "Delay in acting on the application along with retention of the premium... is inconsistent with a rejection of risk."⁷⁸ הקושי ביצירת "קיבול קונסטרוקטיבי" בעקבות עיכוב בטיפול בהצעה מצוי בשאלה מהו זמן תגובה סביר. קושי זה עלול ליצור חוסר ודאות אצל מבוטחים שמעמדם לא ברור כל עוד לא קובלה, או נדחתה, הצעתם.⁷⁹ הפתרון המוצע על ידינו לזמן תגובה חייב להיעשות שרירותית ובחקיקה שתקבע שעל המבטח להגיב להצעת מבוטח תוך ארבעה עשר ימים. מבטח שלא יסיים הטיפול בהצעת המבוטח תוך ארבעה עשר ימים ייחשב למי שעשה קיבול להצעה. די בארבעה עשר ימים כדי לבדוק את נתוני המבוטח והסיכון ולהגיע להחלטה מושכלת אם לקבל הסיכון או לדחות את המבוטח. כל עוד לא נקבע בחוק מועד לקיבול נראה כי הפתרון שמציע פרופסור Friedrich Kessler הוא האופטימלי:

[t]he predicament to which an applicant for insurance is exposed by an unreasonable delay in handling his application is deserving of more serious consideration than the assertion that in case of unreasonable delay the applicant can withdraw his offer and apply elsewhere. The denial of

- 76 Royal Maccabees Life Ins. Co. v. Peterson, 139 F.3d 568 (7th Cir. 1998). בסעיף 4 לחוק הביטוח הבלגי משנת 1992 נקבע כי מבטח שאיננו מודיע למציע תוך 30 ימים מיום קבלת ההצעה שהנושא בבדיקה או שההצעה נדחתה, שתקתו משמעה קיבול. מבטח שינסה להתנער מחוזה שנכרת באופן זה חב בפצויים למבוטח. גם חוק הביטוח הפיני משנת 1994 קובע בסעיף 2 הוראה דומה. וראו הגישה הקנדית: "If the insurer, upon considering the application for insurance, decides against accepting the risk, no contract is formed, even if the insurer does not promptly notify the applicant thereof. The insured cannot rely on the doctrine of reasonable expectations where there is no contract". LeCour Estate v. North American Life Assurance Co. (2000), 22 C.C.L.I. (3d) 88 (Ont. C.A.).
- 77 Davis and Bankers' Life Association, 139 N.W. 1087 (Iowa 1913). דuffie v. Bankers' Life Association, 139 N.W. 1087 (Iowa 1913). אם כי ראו Landry v. Guaranty Income Life Ins. Co., 442 So.2d 621 (La. App. 1983), שם נדחתה תביעת המציע שנפטר תוך פחות משבוע ממועד העברת ההצעה למבטח.
- 78 Gorham v. Peerless Life Association Co., 118 N.W. 2d 306, 309 (Mich. 1962).
- 79 ראו Protective Life Ins. Co. v. Robinson, 387 S.E.2d 603 (Ga. 1989), שם נדחתה תביעת מבוטח (בעילה חוזית ובעילה נזיקית) נגד מבטח שלא הגיב, לדעת המבוטח, בזמן סביר.

liability may very well put a premium on inefficiency. It is submitted that in this respect the attitude of courts which allow the applicant to recover as if he were insured is more realistic, provided the risk was acceptable and the insurance company, in dealing with the application, deviated from its standard pattern of behavior, on which the applicant could reasonably rely. There has been no evidence that the insurance business has been unable to adjust itself to the new law created by the decisions allowing recovery. This is not surprising since deviations from standard practice in handling applications which result in "loss without insurance" are the exception.⁸⁰

מבוטח שמסתמך על הצעת מבטח ייחשב למקבל ההצעה גם בהיעדר הודעת קיבול אם המבטח ויתר על הודעת קיבול. אם מבטח התחייב, בתנאי מפורש, להגיב בזמן נתון על הצעת המבוטח, שאם לא יעשה כן שתיקתו משמעה קיבול, היעדר תגובתו במצב כזה הוא קיבול.⁸¹ מבטח שמזמין הצעה ויוצר מצג שיעניק כיסוי אך איננו מגיב להצעה, הבטחתו עשויה ליצור השתק שעלול לחייבו בתשלום פיצויים למבוטח, במיוחד כאשר אפשר להבין מהתנהגותו שהוא יעניק כיסוי, והפונה/המציע הסתמך על ההזמנה ושינה מצבו לרעה. למבוטח במצב שכזה יש ציפייה סבירה שיעשה קיבול להצעתו.⁸² קיימות שתי דרכי קיבול אופייניות מצד המבטח: הדרך הראשונה היא לשלוח למבוטח הודעת קיבול (הודעה שיש כיסוי ביטוחי);⁸³ הדרך השנייה היא הנפקת פוליסה ושליחתה למבוטח, ובלבד כמובן שתנאיה תואמים את המבוקש בהצעה.⁸⁴

It is clear that in ordinary insurance cases a policy may become a binding contract between an insured and insurers even though the insured has not

Friedrich Kessler, *Contracts of Adhesion- Some Thoughts About Freedom of Contract*, 80
43 COLUM. L. REV. 629, 636-637 (1943)

ROBERT MERKIN, COLINVAUX'S LAW OF INSURANCE 21, 22 (9th ed. 2010) 81
ראו E. ALLAN FARNSWORTH, FARNSWORTH ON CONTRACTS sec. 2.19 (1990) 82, וכן ע"א 4850/96 קל בנין בע"מ נ' ע.ר.מ. רעננה לבניה והשכרה בע"מ, פ"ד נב(5) 562 (1998).

אם הקיבול על ידי המבטח נעשה בצורת משלוח הודעת קיבול, ינפיק המבטח סמוך לאחר מכן פוליסה וישלח אותה למבוטח. 83

אם הפוליסה אינה תואמת את ההצעה, אפשר שתהיה הצעה נגדית. פוליסה הכוללת תנאים שלא נכללו בהצעה אך הם אינם סותרים את ההצעה, במיוחד אם הם תנאים מקובלים בפוליסות שמנפיק מבטח, פוליסה שכזו אינה נחשבת להצעה נגדית אלא לקיבול. 84

seen or expressly assented to all the detailed terms of the policy, provided always that such terms are the usual terms of the insurers.⁸⁵

כאשר הפוליסה שנשלחה למבוטח היא הודעת הקיבול מצד המבטח, אין המבוטח נדרש להגיב. אם הקיבול נערך בדרך של הנפקת פוליסה, ותאריך תחילת תקופת הביטוח הוא תאריך הנפקת הפוליסה (כמבוקש בהצעה), ומועדו הוא לפני הגעת הפוליסה למבוטח, יתחיל הכיסוי במועד הנקוב בפוליסה ולא במועד הגעת הפוליסה למבוטח, ומקרה ביטוח שיקרה בתקופת ביניים זו יהיה כלול בכיסוי הביטוחי. בדרך כלל שתיקת מבוטח להצעה נגדית של מבטח אין משמעה קיבול.⁸⁶ לא נראה שמבוטח נדרש לשלוח למבטח הודעת דחייה על פוליסה (קיבול) השונה מההצעה. על מבוטח המעוניין בפוליסה (בהצעה הנגדית) לעשות מעשה שילמד כי הוא מקבל את ההצעה הנגדית.⁸⁷ על המבוטח להודיע למבטח כי הוא מקבל את ההצעה או לעשות את הקיבול בהתנהגות, למשל על ידי תשלום הפרמיה. על פי חוק הביטוח של אונטריו, אחרי שנערכה הצעה בכתב של המבוטח, הפוליסה שהמבטח שולח למבוטח נחשבת תואמת את תנאי ההצעה אלא אם הבהיר המבטח בכתב למבוטח במה היא שונה מן ההצעה. במקרה כזה זכות המבוטח, בתוך שבועיים מקבלת הפוליסה, לדחותה. לא דחה הפוליסה, ייחשב המבוטח מסכים לתנאי הקיבול/הפוליסה.⁸⁸ מבוטח "המשנה מצבו לטובה", כלומר מסתמך על הפוליסה שנשלחה אליו (כשהפוליסה היא הצעה נגדית) מבלי שהגיב על קבלתה, במיוחד אם הסיכון שכנגדו ביקש לערוך ביטוח מאיים עליו, הסתמכותו על הפוליסה והחזקתו בה לאורך זמן נחשבות לקיבול.⁸⁹ פרופ' פרידמן ופרופ' כהן בדעה שמבוטח שאיננו מביע התנגדותו להצעה נגדית של מבטח בזמן סביר, מחדלו, כשמצטרפות אליו נסיבות נוספות, משמעו קיבול וכריתת חוזה.⁹⁰ לדעתם השאלה אינה אם נכרת חוזה אלא מה תוכנו. שינוי מצב לרעה של המבוטח (אי-עריכת ביטוח חלופי בנסיבות שעריכת ביטוח שכזה מתבקשות) והסתמכות על ההצעה הנגדית יכולים להיחשב לנסיבות נוספות.⁹¹ המבטח לא יוכל לחזור בו מהצעתו הנגדית אם שתיקת

85 Lord Brandon LJ בעניין *Rust v. Abbey*, לעיל ה"ש 40, בעמ' 339.

86 *Yona International Ltd. v. La Reunion Francaise S.A.*, [1996] 2 Lloyd's Rep 84.

87 CLARKE, THE LAW OF INSURANCE CONTRACT, לעיל ה"ש 28, בעמ' 337.

88 Ontario Insurance Act, sec. 146.

89 ראו *Taylor v. Allon*, [1965] 1 All E.R. 557 (QBD), שם השתמש המבוטח במכוניתו תוך הסתמכות על הודעת חידוש ביטוח הרכב ששלח לו המבטח.

90 פרידמן וכהן, לעיל ה"ש 20, בעמ' 230, 231.

91 וראו פסק דינו של השופט שאול מנהיים בת"א (שלום ראשל"צ) 4890/03 שריקי נ' הכשרת הישוב חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 1.1.2007), שם מבוטח בביטוח חיים ביקש, בהמלצת סוכנו, להפסיק ביטוח חיים בחברת ביטוח אחת ולעשות ביטוח חיים בחברה אחרת. החוזה הראשון בוטל באמצעות הסוכן והמבוטח נפטר בטרם הושלמו הצעדים הפורמליים

המבוטח משמעה קיבול של ההצעה הנגדית, במיוחד אם קרה בינתיים מקרה הביטוח. לעומת זאת אם המבוטח לא שינה מצבו לרעה, למשל אם בעקבות ההצעה הנגדית שלא תאמה הצעתו ערך ביטוח במקום אחר, יהיה בלתי סביר לכפות עליו ביטוח שהוא איננו מעוניין בו, כלומר לדרוש ממנו פרמיה על כיסוי שלא נדרש.

אם בעקבות הצעת המבוטח דורש ממנו המבטח לעבור בדיקות רפואיות או להתקין אמצעי מיגון, דרישות אלו אינן קיבול והמבוטח יכול לחזור בו מהצעתו בהודעה למבטח או באי-קיום הדרישות. אם צורפה פרמיה להצעה, על המבטח להשיבה. כדי ליצור ודאות בכל הנוגע להשלכות של תשלום הפרמיה, מומלץ למבטח להבהיר במפורש וחד-משמעית שאין בקבלת התשלום כדי להוות קיבול, וכי אם המבטח ידחה את ההצעה או המבוטח לא יקבל את ההצעה הנגדית, תחזור הפרמיה מיידית. במצב כזה לא תישמע טענתו של המבוטח שמאחר ששילם פרמיה הוא שינה מצבו לרעה בכך שוויתר על חיפוש ביטוח אחר. על המבטח להגיב על הצעת המבוטח בהקדם גם אם קבלת הפרמיה איננה מהווה קיבול.

תגובה בלתי מסויגת של מבטח להצעת מבוטח בדרך של דרישת פרמיה היא קיבול ולא הצעה נגדית שיש לעשות לה קיבול בתשלום. ולר בדעה שאם מבטח מתנה את כריתת החוזה בתשלום אך מנפיק פוליסה, ההנפקה מעידה על קיבול, כלומר שנכרת חוזה ונוצר חוב פרמיה של המבוטח.⁹² לעומת זאת מסירת פוליסה למבוטח בתגובה לגישושי כיסוי על ידי המבוטח אינה קיבול אלא הצעה שזכותו של המבוטח לקבלה או לדחותה.⁹³ כדי שהפוליסה שהונפקה תהווה קיבול עליה להימסר למבוטח בתגובה להצעתו, להיות תואמת להצעה ולכלול פירוט הפרמיה, תקופת הביטוח ועיקרי הכיסוי.⁹⁴ פוליסה הרחבה מן ההצעה, אם איננה יוצרת חיוב נוסף או חדש, תיחשב קיבול שאינו סותר את ההצעה ואינו הצעה נגדית, ועם הנפקתה ומסירתה למבוטח נכרת החוזה.⁹⁵ תקופת הביניים שממועד הגשת ההצעה ועד לעריכת הקיבול היא תקופה שאין בה כיסוי ביטוחי, אך אם המבטח עורך קיבול וקובע שתקופת הביטוח החלה במועד עריכת ההצעה, הרי מתבטלת תקופת הביניים בדיעבד. בעניין מגורה חברה לביטוח בע"מ נ' כהן⁹⁶ הביע בית המשפט העליון דעתו כי

לכריתת החוזה השני. אלמנת הנפטר תבעה את שני המבטחים, שהתנערו שניהם מחבות. השופט מנהיים קבע שנכרת חוזה עם המבטח השני בשל מעורבות הסוכן, שלוח המבטח, בביטול החוזה הראשון והעברת הסיכון למבטח השני.

92 ולר, לעיל ה"ש 24, בעמ' 205.

93 Luke's Electric Motors and Machinery Ltd. v. Halifax Ins. Co., 3 D.L.R. 442, 448 (1955).

94 Davidson v. Global General Insurance Co. 48 D.L.R. (2d) 503 (1964).

95 ההרחבה היא בבחינת הצעה שנועדה לזכות הניצע, ולכן חזקה על המבוטח שקיבל אותה. ראו ס' 7 לחוק החוזים חלק כללי.

96 דנ"א 1302/11 מגורה חברה לביטוח בע"מ נ' כהן (פורסם בנבו, 4.7.2011).

בתקופת הביניים אין כיסוי ביטוחי, ועל המבוטח חלה חובת גילוי יזום לפי הוראות סעיף 6(ג) לחוק חוזה הביטוח (אסור הסתרה בכוונת מרמה). היה ונכרת חוזה ובדיעבד התברר שבתקופת הביניים הייתה הסתרה בכוונת מרמה מצד המבוטח, רשאי המבטח לבטל החוזה.⁹⁷ אי-גילוי של שינוי בסיכון שלא נעשה בכוונת מרמה איננו הופך את החוזה לבטל מעיקרא אלא לניתן לביטול בלבד (voidable), על פי הוראות סעיפים 7 ו-8 לחוק חוזה הביטוח (וסעיף 43 לחוק חוזה הביטוח החל על ביטוח חיים). כדי למנוע את העמימות שבתקופת הביניים מציעים השופטים דנציגר, רובינשטיין וג'ובראן לקצרה ולדרוש מהמבטח לגבש החלטתו בזמן סביר.⁹⁸ השופט רובינשטיין אף מוסיף שהפרקטיקה שהמבטח אינו אחראי לסיכון בתקופת הביניים אינה ראויה.⁹⁹ עמדתו זו נראית צודקת רק בתנאי שהמבטח עשה, בסופו של דבר, קיבול להצעה. הקיבול, אליבא דגרסת השופט רובינשטיין, מבטל את תקופת הביניים. עם זאת לא סביר שהמבטח יחוב מרגע עריכת ההצעה ובטרם הספיק ללמדה ולגבש החלטתו בעניינה. בהחלט סעיף 6(ג) לחוק חוזה ביטוח על שלב הביניים מסכים בית המשפט העליון שבאותו מועד טרם נכרת החוזה. השופט דנציגר ממליץ שהמבטח יפנה בכתב למבוטח סמוך למועד כריתת החוזה (בסיום תקופת הביניים) וישאלו אם חל שינוי במצבו הבריאותי.¹⁰⁰ יישומה של המלצה זו יכול לצמצם את העמימות שבתקופת הביניים הן באשר למהותה של חובת הגילוי של המבוטח והן באשר לעובדה שהחוזה טרם נכרת. יש לציין כי אם אורך תקופת הביניים סביר, המבוטח איננו משנה מצבו לרעה ואיננו מפתח ציפיות לעניין הכיסוי הביטוחי באשר ידוע לו כי כל עוד לא נערך הקיבול לא נכרת חוזה והסיכון איננו עובר למבטח. משא ומתן בין הצדדים באמצעות האינטרנט יסתיים בדרך כלל בקיבול על ידי המבוטח בלחיצה על מקש ה-enter. הלחיצה משלבת בדרך כלל את קבלת תנאי המבטח והסכמה/מתן התחייבות לתשלום הפרמיה.¹⁰¹

ה. חוזה על תנאי

מבטח יכול להתנות הסכמתו להיכנס למשא ומתן לקראת כריתת חוזה ביטוח עם המבוטח בקיום תנאי מוקדם. למשל: שהמבוטח יתקין אמצעי מיגון נגד גנבה במכוניתו. רק לאחר

97 ס' 7 לחוק חוזה הביטוח.

98 רע"א 104/08 כהן נ' מנורה חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 9.2.2011).

99 בפס"ו להחלטתו.

100 בפס"ו 38 להחלטתו.

101 ראו הנחיות הקהילה האירופית לעניין כריתת חוזה ביטוח באמצעות האינטרנט, הטלפון והדואר: Directive on the Distance Marketing of Financial Products (2002/65/EC).

קיום התנאי (התקנת אמצעי המיגון) מוכן המבטח לבדוק הענקת כיסוי ביטוחי למבוטח. קיום התנאי המוקדם הוא כרטיס הכניסה של המבוטח לשלב המשא ומתן, שבו בודק המבטח את הצעת המבוטח.¹⁰²

אם מבוטח עובר בדיקות (רפואיות או בטיחותיות) שנדרשו ממנו כתנאי לקבלת הצעת הביטוח שלו, אין הדבר בבחינת הצעה או קיבול אלא עמידה בתנאי מוקדם שרק לאחריו יחליט המבטח אם לקבל את הצעת המבוטח. אם התנאי המוקדם מחייב עשיית מעשה מצד המבוטח והוא איננו פועל כמתבקש, המבטח לא ייכנס עמו למשא ומתן (לא יקבל ממנו הצעה) ולא ייכרת חוזה ביטוח. קיום התנאי על ידי המבוטח איננו מבטיח שייכרת החוזה עם המבטח. התנאי המוקדם הוא שלב טרומי, שעמידה בו נדרשת אך ורק לצורך כניסה למשא ומתן, להגשת הצעה.

לעומת התנאי המוקדם מכיר חוק החוזים חלק כללי בשני סוגי תנאים שהם חלק מהחוזה, ובאיי-קיומם יש כדי להביא לידי סיום הקשר החוזי בין הצדדים. תנאים אלו מוגדרים כתנאי מתלה ותנאי מפסיק.¹⁰³ דוגמה לתנאי מפסיק נמצאת בסעיף 21 לחוק חוזה הביטוח, הקובע שאם המבטח דורש מהמבוטח לנקוט אמצעי להקלת סיכונו של המבטח, והמבוטח לא נקט אותו אמצעי בזמן שנקבע לכך (בחוזה), המבוטח עלול לעמוד בפני שוקת שבורה, באשר במצב של אי-עמידה בתנאי המפסיק, זכותו של המבטח לבטל (להפסיק) החוזה אם טרם קרה מקרה הביטוח או לדחות תביעת המבוטח או לשלם לו תגמולים מופחתים אם אירע מקרה הביטוח לפני שנתבטל החוזה.¹⁰⁴ יש להדגיש כי על פי חוק חוזה הביטוח, ביטול החוזה נכנס לתוקף רק כעבור חמישה-עשר ימים מהיום שבו נמסרה הודעת הביטול לצד השני.¹⁰⁵

102 הדבר דומה להכרזה של מבטח: "אני מבטח רק מכוניות בהן מותקן אמצעי מיגון" או: "אני מבטח רק מבוטחים למטה מגיל 30".

103 ראו ס' 27 לחוק החוזים שכותרתו: "חוזה על תנאי". כבר הכותרת מלמדת שהחוזה קיים, שבין הצדדים נכרת הסכם מחייב, אלא שהמשך תוקפו יכול שיהיה תלוי בהתקיים תנאי או שיחדל בהתקיים תנאי. התנאי המוקדם, המתלה והמפסיק, אינם דומים ל-*condition precedent* ול-*suspensive condition* שבמשפט המקובל, ולא כאן המקום לפתח ההשוואה בין הגישות השונות של שיטות המשפט השונות בכל הנוגע לתנאים אלו. עוד על *condition precedent* ו-*condition subsequent* ראו *RESTATEMENT (FIRST) OF CONTRACTS s. 250 (1932)*. בריסטייטמנט השני בוטל השימוש במונחים אלו, והוא דן בתנאים (*conditions*) בלבד. *RESTATEMENT (SECOND) CONTRACTS s. 224 (1981)*.

104 סעיפים 18 ו-19 לחוק חוזה הביטוח, החלים בשינויים המחויבים על אי-נקיטת אמצעים להקלת סיכון המבטח.

105 סעיף 10 לחוק חוזה הביטוח. חוק חוזה הביטוח קובע לעניין תנאי מתלה הוראות השונות מאלו שבסעיף 27 לחוק החוזים חלק כללי. על פי חוק החוזים חלק כללי, אם התנאי המתלה אינו מתמש, מתבטל החוזה למפרע בשל אי-קיומו של התנאי, אם כי אפשר שלפי נוסח

מאחר שאין להתנות על סעיף 21 לחוק חוזה הביטוח, אי אפשר לנטרל אותו בקביעה בחוזה הביטוח עצמו, שהתקנת אמצעי מיגון היא תנאי מוקדם לתוקף הביטוח או לתוקף כיסוי נגד סיכון מסוים.¹⁰⁶ הכללת תנאי מוקדם לחבות המבטח בחוזה עצמו היא ניסיון שלא יצלח לעקוף את המנגנון הקוגנטי הקבוע בסעיפים 18, 19 ו-21 לחוק חוזה הביטוח.¹⁰⁷

על המבוטח ועל המבטח להקפיד על בהירות בעת ניהול המגעים ביניהם. המבוטח חייב לדעת אם נכרת חוזה הכולל תנאי מתלה או מפסיק, או שמא לא נכרת חוזה כלל ועליו לעמוד בתנאי סף כדי להיכנס למשא ומתן לקראת כריתת החוזה. גם המבטח מצדו צריך לדעת ממתי עובר הסיכון אליו. מבוטח שלא עמד בתנאי הסף, לא קיים את התנאי המוקדם, ולכן לא יהיה קיבול להצעה שלו. זאת לעומת מצב שבו המבטח עשה קיבול להצעה, נכרת חוזה ונכלל בו תנאי מתלה או מפסיק. כלומר, יש להבחין בין מצב שבו המבטח עשה קיבול להצעה, נכרת חוזה ונכלל בו תנאי מתלה לבין מצב שבו הקיבול עצמו הותנה בתנאי, קרי המבטח התנה את עצם כריתת החוזה (ולא את המשך קיומו) בקיום התנאי. קיבול באמצעות משלוח פוליסה על ידי המבטח כאשר בפוליסה הוראה שהחוזה תקף רק אם לא חל שינוי במושא הביטוח ממועד משלוח ההצעה ועד הנפקת הפוליסה, עשוי להיחשב קיבול על תנאי. אם חל שינוי במושא הביטוח, למשל הרעה במצבו הבריאותי של המבוטח (בין מועד עריכת ההצעה למועד עריכת הקיבול), לא נכרת חוזה.¹⁰⁸ החמרה בסיכון לאחר עריכת ההצעה ובטרם עריכת הקיבול היא שינוי בעניין מהותי המחזיר לתמונה את סעיפים 6 ו-7

התנאי המתלה, אי-קיומו לא יביא לביטול החוזה למפרע אלא רק יעניק זכות ביטול וראו: ע"א 187/87 לוי נ' דויטש, פ"ד מג(3) 309 (1989).

106 ראו ס' 39(א) לחוק חוזה הביטוח.

107 וראו ת"א (שלום ראש"צ) 5744-06 ד.ל.ט.ה פוד בע"מ נ' אריה חברה ישראלית לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 15.11.2010). כאמור, אין מניעה לדרוש לפני כריתת החוזה, כתנאי לכריתת החוזה, להתקין אמצעי מיגון, אך אם החוזה כבר נכרת, אמצעי המיגון אינם תנאי "מוקדם" אלא תנאי מפסיק הכפוף להוראות סעיפים 18 ו-19 לחוק חוזה הביטוח. ראו גם ת"א (שלום עכו) 10188-08-09 קבאני נ' אליהו חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 21.2.2011); ת"א (שלום רח') 1098-07 ביקוב נ' חברת ביטוח שירביט (פורסם בנבו, 28.8.2010); ת"א (שלום חדר') 2983-07 אזולאי נ' כלל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 4.6.2009); ע"א (מחוזי חי') 3488/06 אקרמן שאיבות בע"מ נ' אנקונה סוכנות לביטוח (1994) בע"מ (פורסם בנבו, 7.1.2008).

108 מבטח המסייג את הקיבול בתנאי שלא חלו שינויים בסיכון מיום עריכת ההצעה ועד ליום הקיבול, והמבוטח נפטר לאחר עריכת ההצעה ובטרם נעשה הקיבול (המבטח איננו מודע למוות ומנפיק פוליסה לאחר המוות ובה התנאי הזה) – לא נכרת חוזה ומותו של המבוטח איננו מכוסה. ראו Paine v. Pacific Mutual life Ins. Co., 51 F. 689 (8 Cir. 1892).

לחוק חוזה הביטוח הדנים בחובת הגילוי ובתוצאות אי-גילוי.¹⁰⁹ הנפקת פוליסה שהיא קיבול על תנאי היא פרקטיקה לא רצויה כיוון שהיא יוצרת חוסר ודאות באשר לעצם קיומו של כיסוי ביטוחי, ועל המבטח להימנע מכך.¹¹⁰ הפתרון הראוי הוא עריכת קיבול בזמן סביר באופן שתקופת הביניים שבין מועד עריכת ההצעה למועד אישור הקיבול יהיה קצר ככל האפשר. קיבול תוך זמן סביר גם מונע פגיעת תוקף ההצעה.¹¹¹ אם אירע מקרה הביטוח לפני כריתת החוזה אין כיסוי, ואם הסיכון כבר חלף או נתבטל בעת כריתת החוזה, כי אז החוזה בטל.¹¹²

אם קרה מקרה הביטוח בין מועד כריתת החוזה למועד הנפקת הפוליסה, המקרה מכוסה. אחריות המבטח קמה מעצם כריתת החוזה ולא מעריכת הפוליסה או משלוחה.¹¹³ אם נכרת חוזה וקרה מקרה ביטוח, אין מניעה להנפיק פוליסה גם לאחר שקרה המקרה, שהרי הנפקת הפוליסה במקרה שקמה חבות המבטח אינה מעלה ואינה מורידה לעצם הכיסוי. מקרה ביטוח שאירע לאחר כריתת החוזה אך בטרם החלה תקופת הביטוח – אינו מכוסה.¹¹⁴ התנאה הדורשת מהמבטח לעשות מעשה לצורך כריתת החוזה (בעקבות הצעה שנשלחה למבטח) היא הצעה נגדית שעל המבטח לעשות לה קיבול. עליו לעשות המעשה (למשל לעבור בהצלחה בדיקות רפואיות או להתקין מיגון לרכוש המבטח), ורק לאחר עשיית המעשה ייכרת חוזה בין הצדדים.¹¹⁵ דרישת תשלום דמי הביטוח אינה תנאי מפסיק. אי-עמידה בתנאי התשלום היא הפרת חוזה, והיא עלולה להביא לסיום היחסים החוזיים בין הצדדים, אלא שחוק חוזה ביטוח דורש מהמבטח, כתנאי לביטול החוזה עקב אי-תשלום,

109 ראו עניין כהן, לעיל ה"ש 98.

110 וראו דברי השופט אור בע"א 5757/97 אליהו חברה לביטוח בע"מ נ' חמאדה, פ"ד נג(5)849, 862 (1999) שמחזיק בדעה שפוליסות "על תנאי" אינן עולות בקנה אחד עם פרקטיקה מסחרית נאותה הדורשת שלא ייווצר חוסר ודאות באשר לתנאי כניסתן לתוקף של עסקאות, ובמיוחד עסקאות אשר תכליתן לספק הגנה מפני חשיפה לסיכון.

111 ס' 8(א) לחוק החוזים.

112 ס' 26(א) לחוק חוזה הביטוח.

113 ראו עניין אליהו חברה לביטוח, לעיל ה"ש 5.

114 בביטוח ימי מקובל שסיכון המבטח מתחיל לאו דווקא במועד מסוים אלא במקום מסוים, ואם מושא הביטוח (מטען או ספינה) לא הגיע לאותו מקום, לא התקיים התנאי המקים את חבות המבטח.

115 ראו ס' 6 לחוק החוזים חלק כללי, וכן Canning v. Farquhar, (1886) 16 Q.B.D. 727, שם התנה המבטח את הקיבול בתשלום הפרמיה ואף קבע מפורשות שהביטוח לא ייכנס לתוקף כל עוד לא תשלום הפרמיה. המציע נפטר בטרם שולמה הפרמיה. בית המשפט לערעורים קבע שלא נכרת חוזה. הקיבול היה על תנאי, וככזה הוא היה הצעה נגדית, והמבטח לא קיבל ההצעה כי לא הספיק לשלם הפרמיה לפני מותו. בית המשפט הוסיף ואמר שמאחר שהקיבול היה מותנה בתנאי נוסף – שלא יחול שינוי בסיכון – והמבטח נפטר כאמור לפני שהספיק לעשות קיבול, הרי גם מטעם זה לא נכרת חוזה בין הצדדים.

לשלוח למבוטח התראות של שלושים ושישה ימים מראש לפחות לפני כניסת הביטוח לתוקף.¹¹⁶

פן אחר של חוזה על תנאי בהקשר של חוזה ביטוח הוא זכותו של המבוטח לבטל חוזה ביטוח תוך שלושה ימים מיום שנכרת מבלי שיהיה כפוף לסנקציה כלשהי אם העסקה הייתה יזמה של סוכן ביטוח ונעשתה בביתו או במקום עבודתו של המבוטח.¹¹⁷ באילינוי שבארצות הברית קובע החוק כי מבוטח יכול לבטל חוזה לביטוח חיים בהודעה בכתב למבטח בתוך עשרה ימים מיום קבלת הפוליסה. הביטול הוא מעיקרא, והמבוטח זכאי להחזר מלא של הפרמיה ששילם.¹¹⁸

ו. כיסוי זמני

בתחומי ביטוח רבים, דוגמת ביטוח רכב, דירה ואפילו חיים, מקובל שהמבטח מסכים להעניק כיסוי זמני לסיכון עד להחלטה סופית מצדו אם לקבל ההצעה או לדחותה.¹¹⁹ מטרת הכיסוי הזמני היא להעניק למבוטח, שחשוף לסיכון, כיסוי ביטוחי עד להחלטת המבטח אם להעניק לו כיסוי קבוע או להפסיק הכיסוי. הכיסוי הזמני מאפשר למבטח לסגת מההתחייבות כלפי המבוטח אם בדיקת הסיכון תביא אותו למסקנה שהוא אינו ערוך לכסותו, או שמבחינה כלכלית או אחרת אין הוא מעוניין להתקשר בחוזה ביטוח עם המבוטח. כיסוי זמני הוא חוזה ביטוח לכל דבר ועניין. הוא דורש עמידה בחובות הגילוי, והוא נכרת כמו כל חוזה ביטוח בעקבות הסכמה על עיקרי החוזה והמפגש בין ההצעה לקיבול.¹²⁰ הכיסוי הזמני יהיה בדרך כלל חוזה לטווח קצר, עד למועד שבו יוחלט אם יוחלף על ידי חוזה ביטוח רגיל, שנכרת כמו כל חוזה ביטוח למשך הזמן המקובל באותו סוג

116 סעיף 15(א) לחוק חוזה הביטוח קובע: "לא שולמו דמי הביטוח או חלק מהם במועדם ולא שולמו גם תוך 15 ימים לאחר שהמבטח דרש מן המבוטח בכתב לשלם, רשאי המבטח להודיע למבוטח בכתב כי החוזה יתבטל כעבור 21 ימים נוספים אם הסכום שבפיגור לא יסולק לפני כן". אפשר גם שתוקפו של החוזה יושעה עד לתשלום דמי הביטוח (ראו לעיל ה"ש 33) ואז דרישת התשלום היא תנאי מתלה.

117 ס' 59 לחוק הפיקוח.

118 215 Ill. Comp. Stat. Sec. 5/224 (n). ראו גם חוקים מקבילים בפנסילוניה ובנברסקה. 40 Pa. Consol. Stst.; Sec. 752, Neb.Rev. Stat. Sec. 44-32.130.

119 בארצות הברית מקובל לקרוא לכיסוי הזמני binder, ובבריטניה הוא נקרא cover note.

120 JERRY, לעיל ה"ש 61, בעמ' 241.

ביטוח אצל אותו מבטח, או עד שיבוטל על ידי אחד הצדדים או עד לתום תקופת הכיסוי הזמני, אם נתחמה מראש בזמן.¹²¹

אם מונפק כתב כיסוי זמני, הוא יכיל את התנאים שיחולו ביחסים שבין הצדדים. אם לא נקבעו תנאים מפורשים כי אז תנאי הכיסוי הזמני יהיו כמקובל אצל המבטח בתחום הביטוח שבו נערך הכיסוי הזמני.¹²² אחד המאפיינים את הכיסוי הזמני הוא אי-הנפקת פוליסה מפורטת. זו תונפק רק אם יוחלט להפוך את הכיסוי הזמני לקבוע. הוראות הפוליסה, אם יוחלט להפוך הכיסוי הזמני לקבוע, תחולנה בדרך כלל גם על תקופת הכיסוי הזמני.¹²³ הוראות פוליסה הסותרות את תנאי הכיסוי הזמני אינן הודעת ביטול של כתב הכיסוי אלא הן הצעה של המבטח למבוטח להמשיך את הכיסוי בתנאים חדשים. זכותו של המבוטח לדחות הצעה זו. אם החליט המבוטח לדחות את ההצעה, כי אז הכיסוי הזמני ימשיך עד תום תקופתו המקורית או עד שיבוטל על ידי אחד הצדדים, המוקדם שבהם.¹²⁴

כיסוי זמני אינו חוזה על תנאי אלא חוזה שמשך חייו מוגבל. הצדדים לכיסוי הזמני אינם יכולים לבטלו מעיקרא, וכל ביטול של כיסוי זמני הוא פרוסקטיבי. מקרה ביטוח שאירע בתקופת חלותו של הכיסוי הזמני מכוסה ככל מקרה ביטוח הכפוף לתנאי החוזה שבין הצדדים. אם סוכם על כיסוי זמני ולא פורטו תנאיו, הוראותיה של פוליסה שמונפקת בדיעבד, לאחר שקרה מקרה הביטוח, במיוחד אם לא נעשתה הפניה לפוליסה, לא תפגענה בזכויות המבוטח כפי שעלו מהכיסוי הזמני. אם הסתיר המבוטח מהמבטח עובדות מהותיות בכוונת מרמה, כי אז לא יהיה כיסוי גם על פי כתב הכיסוי הזמני. לעומת זאת לא נראה שיחולו הוראות סעיף 7(ג)(2) לחוק חוזה הביטוח, האומרות שהמבטח יהיה פטור במקרה שלא היה מתקשר אף בדמי ביטוח מרובים יותר אילו ידע את המצב לאמיתו, וזאת מאחר שכל מטרת הכיסוי הזמני היא שלא להשאיר את המבוטח חשוף, ומבטח שמסכים להעניק כיסוי "ביניים" (עד להחלטה אם לבטלו או להפכו לקבוע) איננו יכול להתחמק מחבות בטענה שאילו ידע את המצב לאמיתו לא היה מבטח את המבוטח. זה בדיוק המקרה שאף על פי שאינו יודע המצב לאמיתו הוא מוכן לכסות את המבוטח, ולכן במצב כזה מקרה ביטוח שיתרחש בתקופת חלותו של הכיסוי הזמני יהיה מכוסה במלואו. אם המבטח החליט להעניק כיסוי זמני הוא החליט לקבל עליו את מלוא הסיכון, על כל המשתמע מכך, ולא

.E.R. HARDY IVAMY, GENERAL PRINCIPLES OF INSURANCE LAW 121–123 (6th ed. 1993) 121

.World Trade Center Properties v. Hartford Fire Ins. Co., 345 F.3d 154 (2nd Cir. 2003) 122

.MERKIN, לעיל ה"ש 81, בעמ' 41. 123

.CLARKE, THE LAW OF INSURANCE CONTRACT, לעיל ה"ש 28, בעמ' 376. 124

יהיה סביר לאפשר למבטח לקבוע בדיעבד שלו ידע את היקף הסיכון הוא לא היה מכסה אותו.¹²⁵

ז. חידוש החוזה

היחסים הנוצרים באמצעות חוזה הביטוח בין המבוטח למבטח נמשכים לאורך זמן. אף על פי שתקופת ביטוח רגילה היא בדרך כלל בת שנה, שיעור חידושי החוזה הוא גבוה מאוד ומגיע עד ל-90%, ולכן מערכת היחסים בין המבוטח למבטח היא ארוכת טווח.¹²⁶ רציפות זו נקטעת ומתחדשת מדי שנה בהיות חוזי הביטוח מוגבלים בזמן. החוזים בדרך כלל אינם מוארכים מאליהם ואינם נכרתים לתקופת זמן בלתי מוגבלת אלא נכרתים מחדש מדי שנה, מדי תום תקופה.

הצעה של מבטח למבוטח להאריך את תוקף החוזה לתקופה נוספת מחייבת עשיית קיבול על ידי המבוטח כדי שייכרת חוזה והחוזה יוארך.¹²⁷ שליחת הודעת חידוש למבוטח על ידי המבטח והתנאות החידוש בתשלום פרמיה היא הצעה שעל המבוטח לעשות לה קיבול. מבטח שאיננו משלם את הפרמיה איננו עושה קיבול, ומקרה ביטוח שקורה לאחר פקיעת תוקף החוזה המקורי אינו מכוסה. אין צורך לשלוח למבוטח הודעת ביטול לאחר שלא עשה קיבול להצעת החידוש, באשר במקרה כזה כאמור לא חודש החוזה.¹²⁸ בקשה של מבטח להמשיך הכיסוי הביטוחי לתקופה נוספת מחייבת בדרך כלל הסכמת המבטח, קרי מחייבת עשיית קיבול על ידיו. להבדיל מהצעת מבטח להארכת החוזה מקובלת גם פניית מבטח למבוטח לבדיקת אפשרות הארכת החוזה. פנייה זו איננה נחשבת להצעה אלא

125 ראו החלטת בית המשפט העליון של קנדה שקבעה שמבטח שהסכים להעניק למבוטח כיסוי ביטוח חיים זמני עד להחלטה אם להסדיר לו כיסוי קבוע, והמבוטח נפטר בתוך תקופת הכיסוי הזמני, מותו מכוסה. "The agreement should be interpreted as providing for interim insurance, subject to defeasance of coverage and not as providing a kind of preferred consideration further qualified by the insurer's unilateral and untrammelled power to cancel the agreement". Zurich Life Insurance Co. of Canada v. Davies, [1981] 2 S.C.R. 670.

126 Jay M. Feinman, *The Insurance Relationship as Relational Contract and the "Fairly Debatable" Rule for First-Party Bad Faith*, 46 SAN DIEGO L. REV. 553, 556 (2009).

127 על הקיבול להיעשות תוך הזמן שנקבע בהצעה או תוך זמן סביר. סעיף 8(א) לחוק החוזים חלק כללי. קיבול שנעשה לאחר פקיעת ההצעה הוא הצעה נגדית המחייבת עריכת קיבול על ידי המציע המקורי. הודעת חידוש של מבטח יכולה לכלול התחייבות חד-צדדית שלו להאריך את תקופת הביטוח המקורית עד לסיום המועד שנקבע לקיבול ההצעה.

128 Patterson v. Gallant, [1994] 3 S.C.R. 1080.

להזמנה להצעה מצד המבוטח. אם מדובר בפנייה בלבד, על המבוטח להגיב בהצעה, וכדי שייכרת חוזה על המבטח לערוך קיבול. בעניין כונס הנכסים הרשמי בתפקידו כמפרק בנק צפון אמריקה בע"מ נ' אשורנס גנרל דה פרנס קבע בית המשפט העליון כי פניית מבוטח למבטח להארכת תקופת הביטוח, הכוללת בקשה להגדלת סכום הביטוח, היא הצעה לחוזה ביטוח שונה ולא להארכת החוזה שנסתיים, ולכן מדובר בהצעה חדשה המחייבת עשיית קיבול על ידי המבטח. לפיכך אין כיסוי למקרה ביטוח שאירע לאחר סיום תקופת הביטוח המקורית ובטרם נערך חידוש לחוזה שנסתיים.¹²⁹ כבר הזכרנו את הוראות סעיף 9(ב) לחוק חוזה הביטוח, המעניק למבוטח אפשרות להארכת החוזה בהודעה בכתב למבטח לא יאוחר מ-30 ימים לפני תום תקופת הביטוח, ואם המבטח איננו דוחה את ההודעה בכתב בתוך 15 ימים ממסירתה, כי אז רואים במבטח כמסכים להארכה.¹³⁰ בסעיף 9(ג) לחוק חוזה הביטוח נקבע הסדר של הארכה אוטומטית של הביטוח.¹³¹ הכוונה היא לחוזה ביטוח הכולל מנגנון של הארכה מחדש של תקופת הביטוח בתום כל תקופת ביטוח. למעשה מדובר בחוזה ביטוח ללא הגבלה בזמן.¹³² במקרה כזה יפקע תוקף החוזה במשלוח הודעת ביטול על ידי אחד הצדדים למשנהו. בעניין שירביט חברה לביטוח בע"מ נ' כל בו אלומיניום חברה לשיווק פרופיליים (1987) בע"מ נקבע כי בהיעדר חוזה בכתב או בעל פה אפשר ללמוד על הסכמה להארכה אוטומטית של החוזה מנוהג שבין הצדדים.¹³³ עוד הוסיף בית המשפט כי הארכה אוטומטית תותר רק אם היא נעשית לטובת המבוטח, וזאת בהתבסס על סעיף 39(ב) לחוק חוזה הביטוח הקובע שאפשר להתנות על סעיף 9(ג) לטובת המבוטח בלבד. בית המשפט העליון של נברסקה פסק כי מבוטח שהורגל על ידי מבטחו לקבל מדי שנה הודעות

- 129 ע"א 7276/07 כונס הנכסים הרשמי בתפקידו כמפרק בנק צפון אמריקה בע"מ נ' אשורנס גנרל דה פרנס (פורסם בנבו, 28.8.2012)
- 130 ראו לעיל הפרק על כריתת החוזה. אפשר להתייחס להוראות סעיף 9(ב) כאל הארכה של חוזה קיים – extention – להבדיל מחידוש – renewal, שהוא כריתת חוזה חדש. חידוש דורש הסכמה הדדית, הארכה לפי 9(ב) דורשת הודעה חד-צדדית של המבוטח (שהמבטח יכול לדחותה, אם כי כאמור חוסר תגובה משמעה הסכמה להארכה). הארכה ממשיכה את החוזה הישן, וחידוש יוצר חוזה חדש אם כי תנאיו יכולים להיות זהים לאלה של הישן.
- 131 נוסח סעיף 9(ג) מעט לא ברור באשר הוא מדבר על הארכת הביטוח. לא נכתב הארכת "תקופת הביטוח" וגם לא הארכת "חוזה הביטוח" אלא הארכת הביטוח. יש להניח שהמחוקק התכוון להארכת תקופת הביטוח מה גם שסעיף קטן (ג) נמצא בסעיף שכותרתו: "תקופת הביטוח". החוזה עצמו איננו מוארך כי הוא כולל מראש התנאה המאריכה את תקופת הביטוח.
- 132 אם כי ראו סעיף 9(ד) לחוק חוזה הביטוח המדבר על חוזה ביטוח שלא הוסכם בו על תקופת הביטוח. במקרה כזה מתחילה תקופת הביטוח בדרך כלל במועד כריתת החוזה (סעיף 9(א) לחוק חוזה הביטוח) והיא מסתיימת בהודעת אחד הצדדים למשנהו על ביטול החוזה.
- 133 רע"א 8711/10 שירביט חברה לביטוח בע"מ נ' כל בו אלומיניום חברה לשיווק פרופיליים (1987) בע"מ (פורסם בנבו, 3.4.2011).

בדבר הארכת חוזה הביטוח, רשאי להסתמך על הנוהג, והמבטח לא יוכל לטעון שהחוזה לא הוארך אם לא הודיע על ביטול הביטוח.¹³⁴ מבטח במצב כזה מסתמך על הנוהג שהתפתח ומשנה מצבו לרעה בכך שאיננו כורת חוזה ביטוח חלופי. תשלום דמי הביטוח אינו תנאי להארכת החוזה, באשר תנאי החוזה המקורי או הנוהג הם שיוצרים את ההארכה.

כל עוד לא התפתח נוהג שלפיו המבטח שולח הצעות לחידוש החוזה והמבטח עושה להן קיבול, המבטח איננו חייב להציע למבטח להאריך החוזה וגם אין חובה בחוק להפנות שימת לב המבטח לסיומה הקרב של תקופת הביטוח.¹³⁵ אי-משלוח הודעת הארכה על ידי המבטח אינה התנהגות בחוסר תום לב.

כאשר המבטח מציע למבטח לחדש את חוזה הביטוח והמבטח מקבל הצעה, נכרת כאמור חוזה ביטוח חדש. תנאי החוזה המקורי מוסיפים לחול על היחסים שבין הצדדים. הודעת חידוש שנעשה לה קיבול תהפוך לחלק מחוזה הביטוח. עם זאת מאחר שבכריתת חוזה חדש עסקינן, מוטלת על המבטח חובת הגילוי בכל הנוגע לעניינים המהותיים הנוגעים לעסקה. בד בבד על מבטח המבקש לסטות מן התנאים שחלו בחוזה הקודם להסב שימת לבו של המבטח לשינויים המוצעים. אי-דיווח על השינויים יש בו כדי לשלול ממנו הזכות להסתמך עליהם.¹³⁶ למבטח יש ציפייה סבירה שתנאי חוזה ביטוח שחודש יהיו זהים לתנאי החוזה שנסתיים אלא אם הודיע המבטח מפורשות על רצונו לשנות התנאים. על המבטח נטל ההוכחה שהוא הבהיר למבטח היטב שחל שינוי בתנאי הביטוח לעומת התנאים שחלו בעבר.¹³⁷

הקיבול של המבטח אפשר שיעשה בהתנהגות למשל בתשלום דמי הביטוח. תשלום דמי הביטוח לאחר פקיעת תוקף ההצעה אינו קיבול אלא הצעה חדשה שעל המבטח לעשות לה קיבול. גבה המבטח את דמי הביטוח, תיחשב פעולה זו קיבול מצדו. השאלה שתתעורר במקרים כאלו תהיה מתי התחילה תקופת הביטוח החדש – בתום התקופה המקורית או במועד תשלום הפרמיה. התשובה לבעיה זו תלויה בכוונת הצדדים, והיא בעיקר שאלה של עובדה.¹³⁸ מבטח שאיננו מגיב להודעת/הצעת חידוש לא נחשב לעושה קיבול במחדל.

¹³⁴ Pester v. American Family Mutual Ins. Co., 186 NW 2d 711 (Neb. 1971)
¹³⁵ "The company is under no obligation to give such notice (of renewal) and assumes no responsibility by giving it". Thompson v. Knickerbroker Life Ins. Co., 104 U.S. 252, 258 (1881)

¹³⁶ St Paul Fire and Marine Ins. Co. v. FDIC, 765 F.Supp 538 (D. Minn. 1991)

¹³⁷ Thomas v. Northwestern National Ins. Co., 973 P.2d 804 (Mont. 1998)
¹³⁸ "There can be the retrospective creation of a contract, at least where a renewal of the original insurance is sought by late payment of the premium. Once the premium is accepted by the insurer the contract is usually ante dated to the time when the insurance fell due for renewal". Sutton, לעיל ה"ש 23, בעמ' 62.

בהיעדר תחולה של סעיף 9(ג) לחוק חוזה ביטוח אין חידוש (הארכה) אוטומטי של החוזה ואין חידוש בהודעה חד-צדדית של המבטח. המפקח על הביטוח הבהיר בחוזר שהפנה לחברות הביטוח כי במקרים שבהם אין נוהג של חידוש, אין לעשות "חידוש אוטומטי" של חוזה הביטוח, ואין ללמוד משתיקת המבוטח על הסכמתו לחידוש החוזה.¹³⁹ המבוטח מצדו איננו חייב לחדש את חוזה הביטוח עם המבטח שאצלו היה מבוטח ואינו חייב להודיע על אי-רצונו לחדש את החוזה. לא המבוטח ולא המבטח חייבים לנמק סירובם לחדש את חוזה הביטוח.

ח. הפוליסה

הפוליסה היא מסמך חתום בידי המבטח המפרט את זכויות הצדדים וחיוביהם.¹⁴⁰ להבדיל מחוזה ביטוח שאפשר לכרות בעל פה ואפשר שיחיל את עיקרי החוזה בלבד, הפוליסה היא מסמך בכתב, היא מנוסחת על ידי המבטח, והיא משמשת הסדר שלם ומקיף של היחסים בין המבוטח למבטח.¹⁴¹ הפוליסה היא מכלול ההסכמות שבין המבוטח למבטח.¹⁴² אם כריתת החוזה בין הצדדים התבססה על הסכמה על עיקרי החוזה בלבד, הפוליסה תשמש להשלמתם ולקביעתם של מלוא התנאים שבין הצדדים. תנאים שלא נזכרו בחוזה והם חיוניים להסדרת מערכת היחסים שבין המבוטח למבטח ואינם סותרים את שהוסכם בחוזה,

139 חוזר המפקח על הביטוח שה. 1999-5620 מיום 29.12.1999. ראו גם ת"א (שלום ת"א) 14504/06 פלשקס נ' איילון חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 23.11.2008), שם נקבע כי העובדה כי נכרתו חוזה ביטוח בעבר וכי הפרמיות שולמו כסדרן, לא די בה כדי להוכיח הסכמה לחידוש אוטומטי של פוליסות. המטרה העיקרית בבסיס האיסור על חידוש אוטומטי היא לחייב את המבטח לברר תחילה אם המבוטח מעוניין בחידוש הפוליסה. לפיכך העובדה עצמה שהמבוטח משלם את הפרמיה בגין פוליסה שנשלחה לביתו כחידוש אוטומטי, אינה יכולה להיות הוכחה להסכמה גורפת מצדו להחלת נוהג של חידוש מדי שנה. גם אין לקבל את הטענה שככל שחידוש הפוליסה נעשה לפי תנאי הפוליסה הקודמת, לא יהא בכך משום הפרת הנחיות המפקח. פרשנות זו מרוקנת מתוכן את הנחיות המפקח שכל עניין איסור חידוש אוטומטי.

140 ס' 2 לחוק חוזה הביטוח.

141 חוק חוזה הביטוח איננו דורש מהמבוטח לחתום על החוזה או על הפוליסה. וראו דברי השופט נתניהו בע"א 855/86 מוריה נ' איסורוב, פ"ד מב(2) 201, 209 (1988), הקובעת: "שלא כמו הפוליסה, שלפי סעיף 2(א) של החוק חייבת להיות חתומה בידי המבטח, אין בסעיף 6(א) דרישה לחתימה של המציע על תשובותיו לשאלות המבטח על טופס ההצעה. הדרישה של סעיף 6(א) היא רק שהתשובות תינתנה בכתב. החתימה אינה דרישה קונסטטיטויבית".

142 הפוליסה כוללת גם נספחים ודרישות מיוחדות. ראו עניין ישר, לעיל ה"ש 45.

ייכללו בפוליסה, ובלבד שהם מקובלים בפוליסות שמנפיק המבטח לאותו סוג ביטוח. בדומה לשטר המטען שמונפק בדרך כלל לאחר כריתת חוזה ההובלה הימית, כך גם פוליסת הביטוח משמשת ראיה לחוזה שבין הצדדים.¹⁴³ החזקת המבוטח בפוליסה מקימה חזקה שבעובדה שנכרת חוזה בין הצדדים. היעדרה של פוליסה אינו חזקה שלא נכרת חוזה בין הצדדים.¹⁴⁴ אפשר ללמוד על כריתתו של החוזה מן המשא ומתן בין הצדדים ומן המפגש שבין ההצעה לקיבול. על תנאי החוזה עצמו אפשר ללמוד ממה שהוסכם בין הצדדים ומהתנאים המקובלים אצל המבטח לאותו סוג ביטוח, מפרסומי המבטח, מאתר האינטרנט שלו ומהוראות החוק.

כאמור, תחילת תקופת הכיסוי אינה מותנית בהנפקת פוליסה. עצם הכיסוי ותחילת תוקף הביטוח הם פונקציה של הסכמת הצדדים כפי שנקבעו בחוזה שביניהם.¹⁴⁵ אי-הנפקת פוליסה איננה גורעת מחבות המבטח. על פי סעיף 2 לחוק חוזה הביטוח, המבטח חייב להנפיק פוליסת ביטוח זולת אם נהוג באותו סוג ביטוח שלא להנפיק פוליסה.¹⁴⁶ לפוליסה יש לצרף גם תשובות שהשיב המבוטח בכתב לשאלה שהציג לו המבטח. תשובה שהעתקה לא צורף לפוליסה, אין המבטח זכאי להסתמך עליה.¹⁴⁷ בחוק חוזה הביטוח אין סנקציה נגד מבטח שלא הנפיק פוליסה, והפתרון על פי סעיף 2(ב) לחוק חוזה הביטוח להיעדר פוליסה הוא הפניה לתכנית הביטוח שהגיש המבטח למפקח על הביטוח לפי דרישות סעיפים 16 ו-40 לחוק הפיקוח. בחוק חוזה הביטוח גם לא נקבע מועד להנפקת הפוליסה, ונראה שעל כן יחול כאן חוק הפרשנות, התשמ"א-1981, הקובע בסעיף 11 ש"חייב לעשות דבר, בלי קביעת זמן לעשייתו – משמעו[ם] שיש... חובה לעשותו במהירות הראויה..." סעיף 41 לחוק החוזים חלק כללי קובע ש"חייב שלא הוסכם על מועד קיומו, יש לקיים זמן סביר לאחר כריתת החוזה".

143 "In many cases the policy will do no more than evidence the terms of a binding contract
BIRDS, OWEN & LEGH-JONES; of insurance already in force" לעיל ה"ש 23, בעמ' 151. על
שטר מטען כראיה לחוזה ההובלה ראו ע"א 6260/97 מורסקה נ' בנק נסיונל דה פריס, פ"ד
נז(5) 193, 208 (2003)

144 Patterson, לעיל ה"ש 15, בעמ' 202.

145 העובדה שהפוליסה נוקבת בתאריך המוקדם להוצאתה כתאריך תחילת תקופת הביטוח אינה
הופכת את הביטוח לרטוראקטיבי, באשר, כאמור, תחילת תקופת הביטוח נקבעת בדרך כלל
בחוזה, ועל הפוליסה לשקף הסכמה זו גם אם היא מונפקת לאחר כריתת החוזה או לאחר
תחילת תקופת הביטוח.

146 סעיף 288 להצעת חוק דיני ממונות, התשע"א-2011, ה"ח הממשלה 712 (מיום 15.6.2011),
שנועד להחליף את סעיף 2 לחוק חוזה הביטוח, מבטל את הסיפה של סעיף 2 (זולת אם נהוג
באותו סוג ביטוח שלא להוציא פוליסה) מאחר שלא נהוג שלא להוציא פוליסה.

147 ס' 4 לחוק חוזה הביטוח.

פקודת ביטוח רכב מנועי [נוסח חדש], התש"ל-1970 מחייבת גם היא, בסעיפים 2 ו-3, להוציא פוליסה שלפי סעיף ההגדרות כוללת גם כתב כיסוי. על פי הדין האנגלי אין חובה בדרך כלל להוציא פוליסה, ומשהונפקה הפוליסה היא משמשת בעיקר ראייה לכריתת החוזה.¹⁴⁸ תנאי הפוליסה חלים על המבוטח, "בעל הפוליסה", ועל המבטח שהנפיק אותה. על פי חוק הביטוח של ניו יורק על הפוליסה להיות קריאה, ברורה ומובנת.¹⁴⁹ הפוליסה כוללת גם את "דף פרטי הביטוח" או ה"רשימה" המפרטים את נתוניו האישיים של המבוטח הספציפי דוגמת: שמו, כתובתו, מושא הביטוח, הסיכון, תקופת הביטוח, סכום הביטוח, סכום ההשתתפות העצמית, שם המוטב, אם נקבע, ודמי הביטוח. התנאים הבסיסיים של הפוליסה זהים בדרך כלל ואינם משתנים ממבוטח למבוטח לעומת הרשימה ש"תפורר לפי מידותיו" של המבוטח האינדיווידואלי. הרשימה איננה משנה ממהותה של הפוליסה כחוזה אחיד. על המבוטח לקרוא את הפוליסה. ועל כך עמד גם בית המשפט העליון בקבעו כי "לית מאן דפליג שזהירות סבירה מצד אדם המקבל לידי פוליסת ביטוח היא לטרוח ולעיין בה".¹⁵⁰ מנגד, אי-קריאת הפוליסה אינה בבחינת הסכמה שבשתיקה לאישור סטיית המבטח מן המוסכם בחוזה.¹⁵¹ אם נצרף שתי קביעות אלו, נוכל לסכם ולומר כי מבטח לא יוכל להתנער מחיוביו בטענה שלא קרא את הפוליסה או לא הבין את הנאמר בה אם הפוליסה תואמת את שסוכם בין הצדדים, מאידך, המבטח לא יוכל לשנות באופן חד צדדי, באמצעות הפוליסה, את שהוסכם עם המבוטח גם אם המבוטח לא קרא הפוליסה ולא העיר לו על הסתירה שבין החוזה לפוליסה. כדי להקל את התמצאות המבוטח ולעורר את שימת לבו להגבלות הכיסוי, קבע חוק חוזה הביטוח את החובה להבליט סייגים בפוליסה, ובכך יוכל המבוטח להתוודע לחריגים בהסתמך על עיון שטחי בפוליסה גם מבלי להתעמק בהוראותיה.¹⁵²

אין מניעה שהצדדים ינסחו את הפוליסה יחדיו, אך תופעה זו חריגה מאוד, וכאשר המבוטח והמבטח מפיקים במשותף את ההסכם שביניהם, ההתייחסות לתוצאה תהיה כאל חוזה ביטוח יותר מאשר כאל פוליסה. כאן המקום להבהיר: הפוליסה אינה מילה נרדפת לחוזה הביטוח. אפשר שתנאי הפוליסה ותנאי החוזה יהיו זהים, אך זהות זו אינה הופכת אותם לישות אחת. אכן, בדרך כלל תנאי החוזה ותנאי הפוליסה חופפים, אך לפעמים

Lord Donaldson M.R. in *Scher v. Policyholders Protection Board*, [1993] 3 All E.R. 148, 384, 396.

.Section 3102, N.Y. Insurance Code 149

דברי השופט כך בעניין *בן אריה*, לעיל ה"ש 68, בעמ' 599. 150

Kelly v. South Car. Farm Bur. Mut. Ins. Co., 450 S.E. 2d 59 (S.C. 1994). 151

ס' 3 לחוק חוזה הביטוח. סייג שלא הובלט (או לא פורט בפוליסה בסמוך לנושא שהוא נוגע לו) אין המבטח זכאי להסתמך עליו. 152

הפוליסה מחליפה את חוזה הביטוח או באה במקומו, ולפעמים היא משלימה אותו. הוצאת פוליסה המכילה גם תנאים שלא דובר בהם תחילה בין הצדדים מהווה קיבול מלא של ההצעה אם הפוליסה מכילה את התנאים המקובלים של המבטח ויש לראות בהצעה כמתייחסת אליהם.¹⁵³

חוק חוזה הביטוח מבדיל בין חוזה ביטוח לפוליסה.¹⁵⁴ הפוליסה בדרך כלל מונפקת לאחר כריתת חוזה הביטוח, והיא אמורה לשקף את שהוסכם בין הצדדים ולפרט את המוסכם ביניהם. חוק הפיקוח גם הוא מבחין בין חוזה ביטוח לפוליסה, כך למשל סעיף 38 המדבר על תנאים שבחוזה ביטוח לעומת סעיף 39 לחוק המדבר על מבנה הפוליסה וצורתה. החוזה מתייחס בעיקר לתוכן היחסים שבין הצדדים, והפוליסה היא בעיקר מסגרת של היחסים שבין הצדדים. על פי סעיפים 16 ו-40 לחוק הפיקוח, יש לקבל אישור מהמפקח על הביטוח לתנאי הביטוח ואין לשנותם ללא היתר (תוכן היחסים). בצו הפיקוח על עסקי ביטוח (תכניות ביטוח חדשות ושינוי תכניות), התשמ"ב-1981 מוגדרת "תכנית ביטוח" חוזה ביטוח שהכין מבטח כדי שישמש לחוזים רבים בינו לבין מבוטחים בלתי מסוימים (מסגרת היחסים). הזכויות על פי הפוליסה הן זכויות אובליגטוריות. הזכויות על פי הפוליסה אינן תלויות בהחזקה בפוליסה. זכויות הצדדים נקבעות לפי תוכנו של החוזה שביניהם, וכך גם אם הפוליסה לא הופקה או אבדה, אין חיובי הצדדים וזכויותיהם נפגעים. הפוליסה אינה מסמך סחיר. במרבית תחומי הביטוח, בהיעדר הסכמת המבטח, פוליסה איננה ניתנת להסבה לא על ידי חתימה על גבה ולא על ידי מסירתה.¹⁵⁵ היעדר האפשרות

153 עניין לה נסיונל, לעיל ה"ש 18, בעמ' 722.

154 ראו סעיף 1 לחוק חוזה הביטוח המדבר על מהותו של חוזה הביטוח, לעומת סעיף 2 לחוק חוזה הביטוח המדבר על הפוליסה. סעיף 22 לחוק הביטוח הימי הבריטי מ-1906 מבדיל גם הוא בין החוזה לפוליסה: "Section 22, Contract must be embodied in policy – Subject to the provisions of any statute, a contract of marine insurance is inadmissible in evidence unless it is embodied in a marine policy in accordance with this Act. The policy may be executed and issued either at the time when the contract is concluded, or afterwards". תחום שבו פוליסה ניתנת להסבה הוא תחום ההובלה הימית, שם הפוליסה הימית היא חלק ממערכת המסמכים המעידים על זכות במטען. הסבת שטר המטען מעבירה את הזכויות במטען, וכדי להקל על הסחר הבין-לאומי קבע חוק הביטוח הימי האנגלי שגם הפוליסה הימית, המכסה את המטען, ניתנת להסבה. "Section 15, Assignment of interest – Where the assured assigns or otherwise parts with his interest in the subject-matter insured, he does not thereby transfer to the assignee his rights under the contract of insurance, unless there be an express or implied agreement with the assignee to that effect. But the provisions of this section do not affect a transmission of interest by operation of law". סעיף 13 לפקודת ביטוח רכב מנועי [נוסח חדש], התש"ל-1970 קובע שהעברת בעלות ברכב שלגביו הוצאה פוליסה לכיסוי חבות איננה פוגעת בהמשך הכיסוי הביטוחי, והפוליסה תכסה

להסב את הפוליסה ללא הסכמת המבטח איננו מונע מהמבוטח לשעבד את זכויותיו על פי הפוליסה, גם ללא הסכמת המבטח.¹⁵⁶

ט. על סתירה בין החוזה לפוליסה

מבטח לא יוכל לסטות באופן חד-צדדי מתנאי החוזה שכרת עם מבוטח באמצעות הנפקת פוליסה שסותרת את המוסכם.¹⁵⁷ בסתירה בין החוזה לפוליסה הוראות החוזה גוברות.¹⁵⁸ תנאי החוזה גוברים מאחר שהם מוסכמים אהדדי בין הצדדים לעומת הפוליסה שמונפקת חד-צדדית על ידי המבטח.¹⁵⁹ על הפוליסה לשקף את שנקבע בין הצדדים, ואין להשתמש בתנאי הפוליסה כאמצעי לשינוי המוסכם. גם אין לתקן או לשנות באופן חד-צדדי הוראות של פוליסה במשלוח תוספת לפוליסה המשנה את התנאים הכלולים בה.¹⁶⁰ לעומת זאת אם נקבע בחוזה שבין הצדדים שהוא יוחלף על ידי הפוליסה והוראותיה יסדירו את היחסים שבין הצדדים, כי אז הוראות הפוליסה גוברות (גם אם הן שונות מהוראות החוזה).¹⁶¹ יש להבדיל בין הסכמה מראש להחלפת הוראות החוזה בהוראות הפוליסה לבין סתירה בין הוראות החוזה להוראות הפוליסה. הסכמת המבוטח לתחולת תנאי הפוליסה שתונפק לאחר

גם את הבעלים החדש של הרכב אלא אם קיים ביטוח אחר לכיסוי החבות או שהמבטח היה נמנע מלבטח הבעל החדש אילו ידע על העברת הבעלות.

156 ס' 13 לחוק חוזה הביטוח; ע"א 66/91 בידרמן חברה לביטוח בע"מ נ' י.ד. מטר בע"מ, פ"ד מו(5) 397, 405 (1992). כן ראו דוד מ' ששון דיני ביטוח 105 (1988); מאיר יפרח ורפאלה חרל"פ ששון – דיני ביטוח 211 (מהדורה שנייה, 2001).

157 After a final acceptance the insurers cannot depart from it by attempting to introduce fresh terms into the policy. Griffiths v. Fleming, [1909] 1 K.B. 805 (CA); It was not open to the insurer, by issuing a policy, to unilaterally change the commitment that he made. Inn. Cor International Ltd. v. American Home Assurance Co. et al., (1974) 42 D.L.R. 3d 46.

158 Kimbro v. New York Life Insurance Co., 108 N.W. 1025 (Iowa 1906).

159 מצב דומה קיים בתחום ההובלה הימית במערכת היחסים שבין השוגר/בעל המטען למוביל. חוזה ההובלה נכרת בדרך כלל לפני שמונפק שטר המטען, וכאשר קיימת סתירה בין החוזה לשטר המטען, הוראות החוזה גוברות. ראו The Ardennes, [1951] 1 K.B. 55 וכן ע"א 154/80 בורכרד ליינס לימיטד לונדון נ' הידרובטון בע"מ, פ"ד לח(2) 213 (1984).

160 ע"א 713/76 פדני לימיטד נ' הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ, פ"ד לג(3) 318 (1979). באותו פסק דין קובע השופט אשר (בעמ' 325) שהיעדר תגובה על הודעת שינוי אינו נחשב להסכמה לשינוי. לאחר שנכרת חוזה, לא ייעשה שום שינוי מהותי בתנאיו אלא בהסכמה הדדית. חוסר תגובה אינו הסכמה.

161 ראו פרידמן וכהן, לעיל ה"ש 20, בעמ' 196–197.

כריתת החוזה אין משמעה שהמבוטח מסכים לשינויים חד-צדדיים בתנאי החוזה שנכרת, שינויים שהמבוטח לא היה מודע להם, ואילו ידע שייכללו בפוליסה, לא היה מסכים להם. השינויים הלגיטימיים הם שינויים טכניים המתבקשים לצורך מימוש מטרות הכיסוי הביטוחי. אין גם לראות במבוטח כמי שמסכים שהפוליסה תכיל תנאים השונים מן המקובל אצל המבטח. אם לא סוכם שתנאי הפוליסה יחליפו את תנאי החוזה, כי אז הוראותיה לא תחלפנה את הוראות החוזה.¹⁶² גם אם סוכם שתנאי הפוליסה יחליפו את תנאי החוזה, על המבטח להסב שימת לבו של המבוטח לשינויים, שכן מבטח שלא הפנה את המבוטח לשינויים לא יוכל להסתמך עליהם. לא זו בלבד, אלא שמבטח לא יוכל לכלול בפוליסה סייגים לכיסוי שלא נזכרו בחוזה.¹⁶³ מגבלה בפוליסה שלא הייתה חלק מהחוזה שנכרת בין הצדדים לא תיחשב חלק מהחוזה. בעניין *Braund v. Mutual Life and Citizens Assurance Co Ltd.* סייג המבטח את הגדרת "תאונה" בפוליסה בקביעה שאין כיסוי לבקע (הרניה), תהא סיבת גרימתו אשר תהא, לעומת הגדרת "תאונה" בטופס ההצעה, שהייתה הבסיס לחוזה שקבעה: "נוק גוף שנגרם ישירות ובלעדית על ידי גורם חיצוני, גלוי לעין ואלים".¹⁶⁴ לא רק שהמבטח החריג בפוליסה את הכיסוי לבקע, הוא גם לא צירף לפוליסה את טופס ההצעה, שכלל את ההגדרה הרחבה של תאונה (בלא סייג הנוגע לבקע). המבוטח נפגע בתאונת עבודה שגרמה לבקע והמבטח דחה תביעתו. בית המשפט העליון של ניו זילנד קבע שהחוזה הבסיסי בין הצדדים כלל את ההגדרה הרחבה של תאונה, והפוליסה לא יכולה לשנות זאת. גם אין לראות בפוליסה משום הצעה נגדית שהמבוטח קיבל על ידי זה ששילם בצורה מסודרת את הפרמיה. פוליסה השונה מן החוזה תתוקן על פי הכוונה האמיתית של הצדדים.¹⁶⁵ פוליסה שאיננה כוללת את כל שהוסכם בין הצדדים תתוקן גם היא על פי מה שהוסכם. במקרים של אי-בהירות הוראות החוזה יוכלו לשמש לפירוש הפוליסה.¹⁶⁶ במקרים שבהם מחליטים שהוראות החוזה גוברות על הוראות הפוליסה, יש לקבוע שיש סתירה ביניהן, וכאן הוראות החוזה יוכלו לשמש לפירוש הפוליסה. יכול להיות גם שלא נכרת חוזה בטרם נמסרה הפוליסה למבוטח, ולכן אין מדובר בסתירה בין החוזה לפוליסה אלא לכל היותר על סתירה בין ההצעה לפוליסה, ואז יש לקבוע אם נכרת חוזה אם לאו, ואם נכרת – מהם תנאיו. כאשר ההסכם שנכרת מבוסס על תנאי ההצעה ומשקף את תנאי ההצעה, כי אז יחולו תנאים אלו ולא תנאי פוליסה הסותרים אותם. מקרה אופייני שבו עולה

.New Hampshire Insurance Co. v. MGM Ltd., [1997] L.R.L.R. 24 162

.Robitaille v. Madill, [1990] 1 S.C.R. 985 163

.[1926] N.Z.L.R. 529 164

.Randell v. Atlantica Insurance C. Ltd., (1985) 3 ANZ Ins Cas 60-672 (SC NSW) 165

HIH Casualty and General Insurance Ltd v. New Hampshire Insurance Co., [2001] 166

.E.W.C.A. Civ. 735

תדיר סוגיית הסתירה בין החוזה לפוליסה הוא המקרה שבו יש חילוקי דעות בין הצדדים לעניין תחילת תקופת הביטוח. המבוטח טוען שתקופת הביטוח החלה עם כריתת החוזה, והמבטח טוען שהכיסוי החל במועד מאוחר יותר. מובן שהנושא מתעורר בעקבות קרות מקרה ביטוח בין שני המועדים השנויים במחלוקת. בעניין *Shepherd v. National Mutual Life Association of Australia Ltd.* קבעה הפוליסה תקופת המתנה של שלושה חודשים, ואילו המבוטח, שנתגלה בגופו גידול ממאיר בתוך תקופת ההמתנה ולאחר כריתת החוזה, טען שהוסכם עם המבטח שהכיסוי יחל מיד עם כריתת החוזה.¹⁶⁷ בית המשפט העליון של ויקטוריה קבע, בהתבסס על העובדות, שהצדדים הסכימו שהכיסוי יחל ממועד כריתת החוזה, והוראות הפוליסה שקבעו אחרת לא שיקפו את שהוסכם בין הצדדים. מבטח שמסכים להעניק למבוטח כיסוי זמני שיהווה בסיס לכיסוי קבוע לא יוכל לשנות באמצעות הפוליסה את שהוסכם. אם המבוטח איננו מוכן לקבל את השינויים, על המבטח לבטל החוזה ולא לכפות השינויים באופן חד-צדדי על המבוטח. בעניין *Smith v. Westland Life Insurance Company* סוכם בין המבוטח למבטח שהמבוטח יכוסה בביטוח חיים זמני עד לסיום בדיקת נתוניו.¹⁶⁸ המבוטח העביר דמי ביטוח למבטח וקיבל אישור לכיסוי זמני. לאחר סיום בדיקת נתוני המבוטח ביקש המבטח תוספת פרמיה. המבוטח סירב לשלם תוספת פרמיה. בעקבות זאת אמר נציג המבטח למבוטח, שאם כך – תוחזר לו הפרמיה. למחרת נהרג המבוטח בתאונת דרכים (בטרם הוחזרה הפרמיה). משנודע למבטח דבר מותו של המבוטח מיהר ושלח לאלמנתו את הפרמיה ששילם המבוטח. האלמנה דחתה את הפרמיה ודרשה מהמבטח לשלם את סכום הביטוח. המבטח דחה את תביעת האלמנה. בית המשפט העליון של קליפורניה קבע שכאשר מבטח מקבל הצעת מבוטח המלווה בתשלום פרמיה ולאחר בדיקות נוספות מבקש לשנות תנאי הכיסוי המקוריים, הרי שכל עוד לא בוטל החוזה, הכיסוי, על פי תנאיו המקוריים, ממשיך להיות בתוקף. בית המשפט ביסס החלטתו בין השאר גם על דוקטרינת הציפייה הסבירה של המבוטח. דוקטרינה זו אומרת שהמבוטח הקטן, הצרכן ההדיוט, מצפה – וסביר שיצפה – לקבל כיסוי תמורת הפרמיה שהוא משלם, וכל עוד לא נקבע אחרת, וכל עוד לא בוטל החוזה על ידי הודעת ביטול נאותה והשבת הפרמיה, המבוטח מכוסה.¹⁶⁹

167 (1995) 8 ANZ Ins. Cas 61-233 (SC Vic)

168 539 P.2d 433 (Cal 1975); 1975 Cal. LEXSIS 334

169 ראו החלטת בית המשפט העליון של ניו ג'רזי המתבססת על עקרונות כיבוד הציפייה הסבירה

של המבוטח במקרי סתירה בין תנאי כיסוי זמני לתנאי הפוליסה. *Allen v. Metropolitan Life Insurance Company*, 208 A. 2d 638 (N.J. 1965).

כאמור, אין לדרוש מהמבוטח לחפש סתירות בין החוזה לפוליסה, ושתיקת המבוטח אין משמעה הסכמה לשינויים.¹⁷⁰ המבוטח רשאי לדרוש מן המבטח לראות בו מי שקיבל את מה שביקש ולא מי שביקש דבר אחד ומסכים לקבל דבר אחר.¹⁷¹

י. סיכום

עסקת הביטוח מיועדת להעביר סיכון פיזי או כלכלי מן המבוטח למבטח תמורת דמי ביטוח. עסקת ביטוח היא בקשת ביטחון כנגד הבטחה לספקו בקרות מקרה הביטוח.¹⁷² העסקה הזו נעשית באמצעות חוזה המתועד בדרך כלל בפוליסה שאותה מנסח ומפיק המבטח. פוליסת הביטוח היא תבנית קלסית של חוזה אחיד. חוזה הביטוח הוא דוגמה קיצונית ל-"agreement now, terms later", באשר הפוליסה בדרך כלל איננה מוצגת למבוטח בעת כריתת החוזה.¹⁷³ המבוטח הוא לרוב צרכן קטן וחוסר הבנה בתחום, ומולו ניצב מבטח גדול, בעל ידע וניסיון.¹⁷⁴ המבטח מתקשר בעסקאות ביטוח רבות, והמבוטח עושה עסקאות ביטוח מעטות. היחסים שבין המבטח למבוטח הם דוגמה למערכת יחסים של תלות וחוסר שוויון. מדובר בעסקה פיננסית רחבת היקף. הסכומים המעורבים בעסקה גדולים מאוד. תמורת תשלומי הפרמיה מקבל המבוטח הבטחה ולא נכס מוחשי. תנאי הפוליסה נעשים חשובים למבוטח בעיקר במקרי אבדן או נזק. עד לקרות מקרה הביטוח אין המבוטח נוהג לקרוא את תנאי הפוליסה. חיוביו של המבוטח מתמצים בעיקר בגילוי נאות ובתשלום פרמיה, ואילו חיובי המבטח הם נשיאה בנטל ההפסד שנגרם למבוטח. מאחר שהיחסים בין המבוטח למבטח אינם סימטריים, ראוי להקפיד על הגדרתן וגיבושן של הזיקות שבין הצדדים. מטרת דיני הביטוח היא להסדיר את מערכת היחסים בין הצדדים תוך יצירת איזון ביניהם באופן שהמבטח לא ינצל לרעה את כוחו מול חוסר האונים של המבוטח. המבוטח

170 וראו ולר, לעיל ה"ש 24, בעמ' 227, 247.

171 ע"א 13/76 אליהו חברה לביטוח בע"מ נ' חיון, פ"ד לב (1) 602, 608 (1978).

172 המבוטח איננו מפיק תועלת מהבטחת המבטח (זולת, אולי, שקט נפשי) כל עוד לא מימש המבטח את הבטחתו בקרות מקרה הביטוח. אפשר לראות בעסקת הביטוח גם סיכון קטן אך ודאי (תשלום הפרמיה) בתמורה להגנה מפני סיכון גדול אך לא ודאי. ראו KENNETH S. ABRAHAM, INSURANCE LAW AND REGULATION: CASES AND MATERIALS 3-4 (4th ed. 2005).

173 Feinman, לעיל ה"ש 126, בעמ' 557.

174 "[i]nsurance companies now occupy a tremendously superior bargaining position vis-a-vis almost all their insureds". Leon E. Trakman, *The Unharnessed Insurer: A Foreboding Presence*, 31 U. TORONTO L.J. 318,319 (1981)

הוא שמחזיק במידע ובנתונים הנוגעים למושא הביטוח, ולכן מוטלות עליו חובות גילוי. מאחר שהמבטח צריך לעבד נתונים אלו, מערך היחסים בין המבוטח למבטח בנוי באופן שפניית המבוטח למבטח, אפילו היא ביזמת המבטח, נחשבת להצעת ביטוח, ותגובת המבטח היא הקיבול. המבטח זקוק לזמן כדי לעבד את נתוני הסיכון ולהחליט אם להסתכן ובאילו תנאים, ולכן נבנתה מערכת היחסים בין הצדדים בדרך של הצעת ביטוח של המבוטח וקיבול מצדו של המבטח. בציבור הרחב ובקהילת המשפטנים קיים לעתים חוסר בהירות באשר לאופן כריתת חוזה הביטוח ובאשר לתנאים הדרושים לצורך כריתתו. פעמים רבות חל עירוב תחומים בכל הנוגע למונחים "חוזה ביטוח" ו"פוליסה", ולא ברור מה היחס שביניהם.¹⁷⁵ בחיבורנו זה ביקשנו לשפוך אור על תהליך כריתת חוזה הביטוח ועל הדרישות הבסיסיות הקיימות בחוק ליצירת ההסכם בין המבוטח למבטח. תיארונו את תפקידם ומטרתם של חוזה הביטוח והפוליסה במערכת היחסים שבין המבוטח למבטח ואת מעמד הפוליסה אל מול החוזה. תכליתה של הפוליסה היא לבנות מסגרת ליחסים שבין המבוטח למבטח, יחסים שנוצרו עם כריתת החוזה ביניהם. הפוליסה משמשת בדרך כלל גם ראייה לחוזה שנכרת בין הצדדים.¹⁷⁶ העובדה שלא הונפקה פוליסה אין משמעה שלא נכרת חוזה ביטוח, והיעדרה של פוליסה, על אף הדרישה בחוק להוציאה, איננו פוגע בזכויותיו של המבוטח. קיומו של חוזה הביטוח ניתן להוכחה באמצעות עדים או מסמכים או שניהם גם יחד. הפוליסה מונפקת בדרך כלל רק אחרי שחוזה הביטוח נכרת, ועל הוראותיה להתאים לתנאים שנקבעו בהסכם שבין הצדדים. בנוסף, על הוראות החוזה והפוליסה לעמוד בדרישות הכופות המצויות בחוק חוזה הביטוח, בחוק הפיקוח ובתקנות שהותקנו מכוחו, ובמיוחד בפוליסות התקניות.¹⁷⁷ על הפוליסה ועל חוזה הביטוח חלים גם כללי פרשנות ייחודיים שנועדו לסייע בהבנת תחולתו ותחומו של חוזה הביטוח.¹⁷⁸ משהונפקה הפוליסה והיא תואמת את תנאי החוזה שנכרת בין הצדדים, היא מחליפה את החוזה, וברוב המקרים

175 בתחום "ביטוח החובה" שעל פי פקודת ביטוח רכב מנועי [נוסח חדש], התש"ל-1970 קבועה הוראה המחייבת מבטח להוציא "תעודת ביטוח" – טופס המפרט את שם הנהג, תיאור כלי הרכב, מגבלות על שימוש ומשתמשים ברכב, תאריך תחילת תקופת הביטוח, סכום הפרמיה ואישור הבנק על מועד ותשלום דמי הביטוח. תעודת הביטוח היא מסמך המעיד על החוזה שנכרת, היא אינה באה במקום הפוליסה שמונפקת לאחר הוצאת התעודה. התעודה משמשת בעיקר כראיה לקיומו של כיסוי ביטוחי במיוחד בעת ביקורת רישיונות רכב הנערכת על ידי המשטרה.

176 ראו לדוגמה Ontario Insurance Act, R.O.S. 1990, c. I.8 s. 1.

177 ראו לעיל ה"ש 7.

178 ראו ס' 25 לחוק החוזים חלק וכללי וכן ע"א 779/89 שלו נ' סלע חברה לביטוח בע"מ, פ"ד מח(1) 221 (1993); רע"א 3577/93 הפניקס הישראלי חברה לביטוח נ' מוריאונו, פ"ד מח(4) 70 (1994).

משלימה אותו, ומאותו שלב הפוליסה והחוזה חד הם, והשימוש במונחים "חוזה ביטוח" ו"פוליסה" הוא בגדר שימוש במילים נרדפות. אבל כל עוד לא הונפקה פוליסה או אם הונפקה פוליסה אשר סותרת את החוזה שבין הצדדים, הרי שיש משמעות שונה ונפרדת לכל אחד מן המונחים, כל אחד עומד בפני עצמו ולכל אחד מהם תוכן משלו ובמקרה של סתירה ביניהם, הוראות החוזה גוברות. כאשר קיבול המבטח נעשה באמצעות משלוח פוליסה שאינה תואמת את הצעת המבוטח, אפשר שבכל זאת ייכרת חוזה המכיל את החלקים שבהם יש חפיפה בין ההצעה לקיבול, ולא נראה בפוליסה הצעה נגדית, וזאת אם אפשר לפצל את הקיבול ולראות בחלקו האחד קיבול התואם את ההצעה, ובחלקו האחר הצעה חדשה. פיצול זה ייעשה לא רק במקרים שבהם המבוטח הסכים מראש שהמבטח יקבל רק חלק מהצעתו אלא גם במקרים שבהם שינה המבוטח את מצבו לרעה או שהייתה לו ציפייה סבירה לעניין הכיסוי בהסתמך על מצגים של המבטח. הפיצול ישיג תוצאה צודקת של כיסוי חלקי (שהמבטח מוכן להעניק בכל מקרה), העדיף על היעדר כיסוי. אם פוליסה התואמת בחלקה את ההצעה תיחשב להצעה נגדית, הרי כל עוד המבוטח איננו עושה לה קיבול אין לו כיסוי ולכן הוא חשוף לסיכון בתקופת הביניים. כדי למנוע היעדר כיסוי ראוי לראות בפוליסה קיבול (חלקי) ולא הצעה נגדית. מבוטח שלא יהיה מעוניין בכיסוי החלקי יוכל תמיד לבטל עובר להשגת כיסוי חלופי מלא.